MARS *et* HISTORIA

19e Jaargang nummer 2 - maart/april 1985

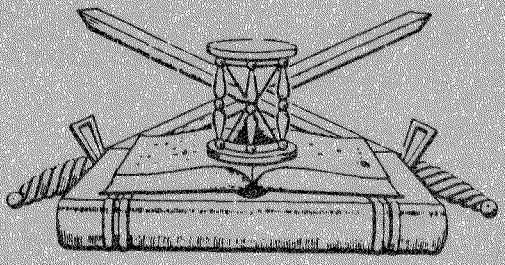

ORGAAN
van de Nederlandse Vereniging ter beoefening van de Militaire Historie. Opgericht 20 augustus 1966. Verschijnt 6 x per jaar.

Beschermheer: Z.K.H. Prins Bernhard der Nederlanden.

SAMENSTELLING VAN HET BESTUUR:
Voorzitter: H. Muller, **Vice-Voorzitter:** vacant, **1e Secretaris:** Mevr. P.H.Th. Dumon, **Penningmeester:** drs. J.A. Bom, **2e Secretaris:** E.W. van Popta, **Leden:** Jhr. D.J.H.N. den Beer Poortugael, J. van den Berg, B.C. Cats, B.W. Hopperus Buma, F.J. van Lier, C.B. Nicolas, H. Ringoir. **Adviseur:** mr. Ch.L.M. Schaepman.

ADRESSEN DAGELIJKS BESTUUR:
Voorzitter: Willem III-laan 14, 4835 LB Breda, tel.: 076-653239. **Secretaris:** Aart van der Leeuwlaan 56, 2624 LD Delft, tel.: 015-567564, **Penningmeester:** Storm van 's-Gravesandeweg 23, 2242 JB Wassenaar, tel.: 01751-18624. De contributie bedraagt per jaar min. **f 35,00**, te storten op rek. nr. 65.82.12.125 van de Nederlandsche Middenstandsbank Wassenaar, t.n.v. de Nederlandse Vereniging van Militaire Historie of op giro 29 40 790 van de N.V.M.H. te Wassenaar.

SAMENSTELLING REDAKTIE-WERKCOMMISSIE: J. van den Berg, E.W. van Popta. **Redaktie-adres:** Mgr. Bekkerslaan 151, 2286 CE Rijswijk (Z.H.), tel.: 070-937425.
Ledenadministratie: B.C. Cats, Claudiagaarde 72, 1403 JR Bussum, telefoon: 02159-13563.

AFDELINGSCORRESPONDENTEN:

(1) 'KRIJGSGESCHIEDENIS, KORPSGESCHIEDENIS, KL' olv H. Ringoir, Poolshof 6, 2241 BA Wassenaar 01751-16421.

(2) 'TRADITIES EN CEREMONIEEL olv P. van der Burg, Hoofdstraat 94, 3972 LC Driebergen 03438-17588.

(3) 'UNIFORMKUNDE' olv F.A.Th. Smits jr, Mgr. van Steelaan 232, 2273 EW Voorburg 070-865372.

(4) 'RIDDERORDEN EN ONDERSCHEIDINGEN' olv H.G. Meyer, Vollenbergstraat 6, 5801 RP Venray 04780-82992,
B.W. Wagenaar, Handelstraat 18, 1901 VA Castricum 02518-53084.

(5) 'MILITAIRE EMBLEMEN' olv B.C. Cats, Claudiagaarde 72, 1403 JR Bussum 02159-13563,
C. van Ekeris, Anslostraat 183, 2533 KD 's-Gravenhage 070-886566.

(6) 'WAPENS EN MUNITIE' olv J. Lenselink, Oxfordlaan 49, 2314 EB Leiden 071-894012.

(7) 'MILITAIRE MUZIEK' olv mr. R.A. Schimmel, de Mildestraat 57, 2596 SW 's-Gravenhage 070-246568.

(8) 'HISTORISCHE NEDERLANDSE VERSTERKINGEN' (Overzee) olv A.F. Lancker, Secanets 39, Setla Correos Vergel (Alicante) Spanje

(9) 'MARITIEME GESCHIEDENIS' olv M.K. Zaagman. Ds. van den Boschlaan 225, 2286 PH Rijswijk (ZH) 070-946539.

(10) 'NAPOLEONTICA' olv prof.dr. H.P.L. Harms Vogts, Denenburg 145, 2591 AC 's-Gravenhage.
Joh. Schaede, Wouwermanstraat 3[111], 1071 LW Amsterdam

(11) 'TWEEDE WERELDOORLOG' olv J.H. Berlemon, Porceleinvlinder 5, 2317 JZ Leiden 071-220545.

(12) 'MILITAIRE EN CIVIELE MINIATUURFIGUREN' olv C. Frazer, H. Cleyndertweg 461, 1025 DT Amsterdam 020-368331.

(13) 'VAANDELS EN STANDAARDEN' olv Kl. Sierksma, 'Huize Midgaard', Aan de Brink 36, 1399 GX Muiderberg 02942-1470.

(14) 'EERSTE WERELDOORLOG' olv dr. F. Snapper, Badhuisweg 61A, 2587 CD 's-Gravenhage

(15) 'KONINKLIJKE MARINE' olv L.L. von Münching, Middelweg 85, 2241 AP Wassenaar 01751-10045.

(16) 'MILITAIRE GENEALOGIE' olv H. Ringoir, zie (1)

(17) 'MILITAIRE FOLKLORE' olv F.W. van Steen, Lion Cachetstraat 2, 3851 ZE Ermelo 03417-51983.

(18) 'MILITAIRE VOERTUIGEN EN TANKS' olv M.C. van der Hoog, Surinamestraat 40, 2585 GK 's-Gravenhage 070-634391.
J. Bloemendaal, Scheldelaan 10, 2105 XG Heemstede 023-291324,
W. den Dunnen, Hendrik Hamelstraat 58, 2595 VM 's-Gravenhage 070-834659.

(19) 'KONINKLIJKE LUCHTMACHT' olv J. van den Berg, Cronestein 85, 2804 EL Gouda 01820-34283,
P.C. Boer, Waterklaver 2, 2804 PN Gouda 01820-35332.

(20) 'KNIL' olv C.A. Heshusius, Van Alkemadelaan 350, flat 316, 2597 AS 's-Gravenhage

(21) 'MILITAIRE BIBLIOGRAFIE TIJDSCHRIFTEN' olv J.A.C. Bartels, Santhorstlaan 50, 2242 BH Wassenaar 01751-12222.

(22) 'MILITAIRE GEDENKTEKENS EN MONUMENTEN' olv J. Albarda, Lindenheuvel 12A, 1217 JX Hilversum 035-46815,
drs. J.A. Bom, Storm van 's-Gravesandeweg 23, 2242 JB Wassenaar 01751-18624.

(23) 'KORPS MARINIERS' olv drs. J. Nuis, Graaf Willem de Oudelaan 187, 1412 AS Naarden 02159-46037.

Reeds verschenen nummers kunt U, zolang de voorraad strekt, aanvragen bij de heer J. van den Berg, Cronestein 85, 2804 EL Gouda. Losse nummers, inclusief portokosten *f* 5,-, over te maken aan de penningmeester.

MARS *et* HISTORIA

De 'NEDERLANDSE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE MILITAIRE HISTORIE', opgericht op 20 augustus 1966 en erkend bij K.B. no. 50 van 14 juni 1968, is er voor allen, die zich verdiepen in de studie van geschiedenis, ceremoniëel, tradities, uniformen, emblemen, wapens en onderscheidingen van militaire en semi-militaire organisaties, meer in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.

INHOUD:

F.J. van Lier: Militariade
B.C. Cats: 40-Jarige herdenking van de beëindiging van de Tweede Wereldoorlog
J. Albarda: Militaire gedenktekens (20)
C.A. Heshusius: Uit het dagboek van luitenant Donck (XXIX)
H. Ringoir: Het graf van de Engelsman
L. Francke: Wist U dat?
Jhr. J.M. Teixeira de Mattos: Verslag van mijn diensttijd bij het *'Regiment Husaren Königin Wilhelmina der Niederlande'*
G.H.O. de Wit: De Stuarttank in de Bernhardkazerne (slot)
Boekbesprekingen
Reacties van lezers
Bestuursmededelingen

VAN DE REDACTIE:

Naast de vaste rubrieken Militariade en Wist U dat?, alsmede eerder aangekondigde artikelen heeft de redactie o.a. nog in portefeuille:
Militaire Emblemen, door B.C. Cats
De Dubbelspion, door H. Ringoir
Diermascotten, door F.W. van Steen.

Op 5 mei a.s. zal t.g.v. de herdenking van 40 jaar bevrijding op het vliegveld Zestienhoven een groot vliegfeest worden gehouden. Voorgevlogen worden o.a. een B-17 Flying Fortress, B-25 Mitchell, Supermarine Spitfire, AVRO Lancaster, P-51 Mustang, Convair Catalina en vele andere bekende vliegtuigen uit de Tweede Wereldoorlog.

Bij de voorplaat: Militairen van de Koninklijke Nederlandse Brigade *'Prinses Irene'* tijdens een korte pauze.

MILITARIADE

Een tweemaandelijkse rubriek vol wetenswaardigheden, met U en door U verzameld door F.J. van Lier, Kromwater 56, 2715 AL Zoetermeer.

1. De kop van het jaar 1985 is er royaal af. Hopelijk is het jaar voor U goed ingezet. Onze vereniging staat er helaas niet zo geweldig goed voor. Door verslechterde financiële omstandigheden en veroudering van het ledenbestand is het ledental wat teruggelopen. Gelukkig blijven velen ons trouw, maar een ledeninjectie - zo tegen ons twintigjarig bestaan - zou beslist geen kwaad kunnen. Opvallend is het geringe ledental onder de jongeren in de krijgsmacht. Daar zouden zich toch vele potentiële leden moeten bevinden. Maar hoe die er uit te halen? Beste medeleden, doet U met zijn allen eens flink Uw best om ons ledental dit jaar te doen groeien. Anders lopen we het gevaar een kwijnend bestaan te moeten gaan leiden en dat willen we toch geen van allen? Ik meen het echt; help ons aan een injectie van nieuw en liefst ook jong bloed!

2. Na deze wat buiten het kader van deze rubriek vallende ontboezeming gaan we de stapel materiaal voor deze rubriek maar weer eens te lijf. Gelukkig hebben velen van U weer informatiemateriaal toegezonden en we beginnen dan ook met een bericht, afkomstig van ons altijd actieve medelid H.G. Meijer. Hij schrijft onder meer: Mocht ik verleden jaar de uitgifte van het boek *'ORDERS AND DECORATIONS OF THE NETHERLANDS'* aankondigen (dat overigens een enorm succes werd), thans verheug ik mij U te kunnen meedelen dat het volgende boekwerk beschikbaar is gekomen: *'The Royal Commemorative and Inauguration Medals, 1898-1980'*, geschreven door Per Thornit. Deze auteur van een mooie uitgave over de Scandinavische Koninklijke Herinnerings- en Kroningsmedailles, is er in geslaagd om materiaal te verzamelen, dat tot nu toe in Nederland nooit is gepubliceerd. Daarom is deze uitgave belangrijk voor geïnteresseerden in onderscheidingen en in gebeurtenissen van ons geliefde vorstenhuis. Dit prachtige boekwerkje, verschenen in een exlusief kleine oplage van 200 exemplaren, is bijzonder in trek. Ik ben dan ook bijzonder verheugd dat mij voor de Nederlandse verzamelaars 25 stuks zijn toegewezen. Het is te bestellen door overmaking van *f* 30,- plus *f* 7,- verzendkosten op postgiro 1674834 t.n.v. H.G. Meyer, Vollenbergstraat 6, 5801 RP, Venray, waarna toezending volgt.
Het eerdergenoemde boek *'ORDERS AND DECORATIONS OF THE NETHERLANDS'* is overigens wederom beschikbaar in een ongewijzigde herdruk. Prijs ongewijzigd: *f* 57,50 plus *f* 8,- verzendkosten.

3. Een van de zéér actieven onder ons is ons medelid, de heer C. Coenders. Hij heeft niet alleen een eigen uitgeverij, maar biedt ook onderdak aan het Generaal Maczek Museum (gewijd aan de Poolse bevrijders van Breda) op het adres Vogelenzanglaan 3 te Breda.
Van zijn recente uitgaven wil ik er hier enige noemen:
   - *'Breda in oorlog'* 1939-1945, een ongeveer 100 pagina's dik boek met talloze foto's uit deze bewogen jaren. Het boek wordt uitgegeven ten bate van het eerdergenoemd museum en kost *f* 40,- te voldoen op postgiro 1997873 t.n.v. Generaal Maczek Museum, Ginnekenweg 76, 4818 JH Breda.
   - In de serie *'Oorlog en bevrijding in woord en beeld'* verschenen van de hand van dr. J. Buitkamp *'Merksplas - Baarle - Alphen en Gilze'*, fotoboek met 162 foto's

van de acties van o.m. de 1e Poolse Pantserdivisie rond en in deze plaatsen. Het geheel wordt ingeleid met een beschrijving van de voorgeschiedenis der acties en 'n verslag van de acties zelf. Prijs *f* 40,-.
In dezelfde serie en door dezelfde schrijver verscheen ook *'Van de Mark naar de Moerdijk'*, eveneens een voortreffelijk fotoboek, gewijd aan de acties van de heldhaftige Polen bij de bevrijding van West-Brabant. Prijs *f* 40,-.
- Van de serie *'Het oorlogsboek van Prof. J.W.N. Le Heux'* verschenen de delen 3 en 4. Interessante lees- en kijkstof, die een goed inzicht geeft in het reilen en zijlen van een burger in bezet Nederland. De deeltjes kosten per stuk, naar ik meen *f* 9,90 en zijn te bestellen bij de uitgeverij Brabantia Nostra te Breda, door storting van het verschuldigde op postgiro 1412138.

4. Enige evenementen in mei en juni, welke buiten ons eigen verenigingsverband vallen, maar wellicht toch voor U van belang kunnen zijn omdat er militaria worden geruild zijn:
   - op 19 mei 1985 de ruilbeurs S.M.V. in de Raadhuiskelder te Bussum (open 11.30 uur);
   - op 26 mei 1985 de ruilbeurs V.C.H.M. in boerderij 't Duifje, Oude Huissenseweg te Arnhem;
   - op 15 juni 1985 de ruilbeurs Documentatiegroep '40-'45 in het K.A.B.-gebouw te Arnhem;
   - op 29 juni 1985 de ruilbeurs V.C.H.M. (zie hierboven).

5. Onder de vleugels van de Commission internationale d'histoire militaire werkt in Nederlands de Commission Neerlandaise onder leiding van ons gewaardeerd medelid, dr. C.M. Schulten. De internationale commissie geeft (begonnen in 1939) jaarlijks een of meer nummers uit van de *'Revue Internationale d'Histoire Militaire'*. Zo'n nummer wordt altijd verzorgd door een van de nationale commissies. Nederland had dat voor het laatst gedaan in 1957, zodat het tijd werd weer eens een deel voor onze rekening te nemen. Dat gebeurde in 1984 door de samenstelling van nummer 58, geheel gewijd aan de Nederlandse krijgsgeschiedenis van 1568 tot 1940. Op maandag 17 december 1984 is het eerste exemplaar van deze - overigens geheel in het Engels gestelde - Nederlandse editie van de *'Revue Internationale d'Histoire Militaire'* overhandigd aan de Minister van Defensie. Deze sprak zijn waardering uit voor het voortreffelijke wetenschappelijke peil van deze door meerdere auteurs (waaronder enige leden van onze vereniging!) verzorgde uitgave, bestemd voor een internationaal publiek uit beide machtsblokken.

6. In het kader van de viering van de 30e verjaardag van het Internationale Huzarenmuseum te Tarbes (France) en het 20-jarig bestaan van de vereniging van vrienden van dat museum zal op 14 en 15 juni 1985 een *'Festival des Musiques Militaires'* worden gehouden, waarin op 14 juni verschillende evenementen in en rond het museum worden georganiseerd, waaronder te 20.30 uur een concert door de fanfares van het 1e Rgt. HP de Tarbes en van het 2e Rgt. H. de Sourdun-Provins. Het geheel in historische uniformen. (Bericht van ons medelid, de heer M.C. van der Hoog.)

7. Tot mei 1940 droegen de leden van de Koninklijke Militaire Kapel sierlijke degens met op het gevest de emblemen van de Regimenten Grenadiers en Jagers. Deze degens zijn, op een enkel exemplaar na, verdwenen na de capitulatie in 1940. De heer P. de Haas, Floresstraat 48, Dordrecht, tfnb 078-132487 heeft zo'n degen met messing gevest en geblauwde kling. De schede ontbreekt. Hij wil deze ruilen tegen een Nederlandse sabel van de beredenen, bij voorkeur de manschappenversie van de sabel M 1876 of M 1898. Wie belt of schrijft hem?

8. Tot mijn grote vreugde weer een exem-

plaats van *'Armamentaria'* ontvangen. Door het vele werk wat aan de verhuizing van ons aller Legermuseum is verbonden, zou je gaan vrezen, dat *'Armamentaria'* in het gedrang zou (om)komen, maar gelukkig is dat niet gebeurd. Ook dit (19e) nummer is weer magnifiek. Op de omslag 'n mooie collage van de Sjako, model 1865, van de KMK met de bijbehorende degen (zie ook het bericht hierboven). Voorts 'n keuze van rijk geïllustreerde artikelen, op twee na alle geschreven door leden van onze vereniging! Ook daar mogen we trots op zijn, want het zijn weer zeer lezenswaardige artikelen geworden. Vooral onze uniformkundigen en de verzamelaars van uniformstukken en distinctieven zullen veel plezier aan dit nummer beleven. Helaas komt *'Armamentaria'* slechts één keer per jaar uit, maar gelukkig kunnen wij als aanvulling onze leden zes keer per jaar *'Mars et Historia'* bieden, waarin dezelfde deskundige schrijvers hebben gepubliceerd, dan wel - althans dat hoop ik vurig - zullen publiceren.

9. Onze afdelingscorrespondent *'Militaire bibliografie'* stuurde mij een hartekreet, die ik graag aan U doorgeef:
'Als er één correspondentschap is binnen onze vereniging, dat het niet zonder hulp van de leden kan stellen, dan is het wel het correspondentschap, dat de bibliografie van de (Nederlandse) militaire tijdschriften beheert. Over ruim 600 Nederlandse militaire tijdschriften kunnen nu bibliografische gegevens worden verstrekt. Om onze bibliografie up to date te houden, heb ik informatie nodig. Met name doe ik een beroep op die leden, die nog actief in onze krijgsmacht dienen. Immers zij zitten aan de bron. Laat U zich overigens niet weerhouden, indien U niet tot eerdergenoemde categorie behoort, toch informatie op te sturen, indien U denkt een nieuw c.q. onbekend militair tijdschrift tegengekomen te zijn. Mocht U op Uw beurt informatie behoeven, laat dan wat van U horen. Wat kan die informatie zoal omvatten?
Dat is heel wat, b.v.
- de juiste naam c.q. wisselende namen van hetzelfde tijdschrift;
- plaats van verschijnen en periode van verschijnen;
- datum uitgifte eerste nummer en eventueel laatste nummer;
- aard van het periodiek (b.v. onderdeelsblad, korpsblad) etc. etc.

Schrijft U aan J.A.C. Bartels, Santhorstlaan 50, 2242 BH Wassenaar.'

10. Ik wil de militariade van dit nummer eindigen met een aantal korte berichten. Daar gaan we:
- De minister van Defensie heeft m.i.v. 18 januari 1985 de Marinemedaille ingesteld, toe te kennen aan militair personeel, dat gedurende een langere periode dienst heeft verricht bij operationele KM-eenheden of op andere wijze langdurig zware diensten heeft verricht. Tevens komen in aanmerking militairen, die gedurende lange tijd van het moederland zijn gescheiden door dienstuitoefening op zee of in (voormalige) Koninkrijksdelen overzee. Meer informatie over deze nieuwe onderscheiding zal zeker worden verstrekt door onze afdelingscorrespondenten *'Onderscheidingen en Ridderorden'*.
- Was kort geleden voor het bezichtigen van een fototentoonstelling in het Rijksmuseum in Amsterdam. Zag daar in de verkoop het boekje *'Fotograaf in krijgsgevangenschap - Duitsland 1943-1945'* met foto's van Nederlandse krijgsgevangenen in Stammlager IVB te Mühlberg. Zeer interessant, met 56 foto's en dat slechts voor *f* 4,-. Aan te bevelen!
- Er zijn helaas nogal wat mensen, die marsmuziek direct in verband brengen met militarisme en oorlog. Daarbij vergeten zij voor het gemak dat marsen, evenals dansen een muzikale uitdrukking van bewegen zijn. Zij bestonden dan ook al voor er sprake was van echte militaire marsmuziek. Bijna alle beroemde componisten hebben marsen gecomponeerd. Zo heeft al Beet-

hoven 48 marsen gemaakt, waarvan er slechts één 'n erkende militaire mars werd, n.l. de *Marsch des Yorckschen Korps'*, ontstaan in 1809.

- Bij de Noorse wapenhistorische vereniging verscheen het Jaarboek 1984. Het bevat 155 rijk geïllustreerde bladzijden (3 in kleuren) en geeft artikelen over bewapening, uniformen en krijgsgeschiedenis. De tekst is in de Noorse taal, met samenvatting in het Engels. De prijs is 120 NKr. Te bestellen bij: *'Norsk Vaapenhistorisk Selskap, Postboks 7565, Oslo 2, Norge.'*
- Wist U dat Amsterdam een (voorlopig) verzetsmuseum heeft aan de Nieuwe Batavierstraat 2 te Amsterdam? Gelegen tussen Oude Schans en Nieuwe Uilenburgerstraat, te bereiken met tramlijn 9 en 14 of met de metro (halte Nieuwmarkt, uitgang Koningstraat). Geopend iedere dinsdag van 10.00 tot 15.00 uur, andere dagen op aanvraag voor groepen van minimaal 15 personen. Aanvragen bij E. Stroober (020-140164) of J. Vlaskamp (020-944657). De toegang is gratis en er zijn rondleiders aanwezig.
- Van ons bestuurslid Jhr. D.J.H.N. den Beer Poortugaal ontving ik een hoeveelheid documentatie, waaraan ik het volgende ontleen:
  In *'Soldier'* van 17 december 1984 staat de verschijning aangekondigd van een Britse *'Medal Wall Chart'* in afmetingen 34 bij 23½ inch. Het geheel in kleuren met meer dan 100 nu in gebruik zijnde ridderorden, onderscheidingen en medailles van Groot Brittannië. De prijs is £ 4,99. Te bestellen bij Toye, Kenning and Spencer, Medal Chart Dept., Newtown Road, Bedworth, Warwickshire CV12 8QR, England.
- Bestuurslid, Mevrouw Dumon, gaf mij inzage van het interessante boekje *'The military and maritime museums at the Castle of Good Hope, Cape Town'*. U zult waarschijnlijk niet meer zo gemakkelijk naar Z. Afrika gaan, maar als U er weer eens komt, lijkt mij een bezoek aan de militaire musea in het uit 1679 daterende historische fort meer dan de moeite waard. U vindt er de (militaire) geschiedenis van Zuid-Afrika, aanvangend in 1510 tot ± 1970 met vele uniformen, wapens, schilderijen etc. Veel aandacht wordt besteed aan de verschillende Z. Afrikaanse korpsen, die streden in de 2e Wereldoorlog (o.a. El Alamein, Italië 1944-1945), waarin 12080 Z. Afrikaanse militairen hun leven gaven voor onze vrijheid. Het maritieme museum in het fort bevat o.a. een unieke collectie schaalmodellen van schepen, die de zeeroute om de Kaap bevoeren. Daarnaast de geschiedenis van de Z. Afrikaanse marine met o.a. uniformcollecties en 'n mooie fotocollectie van alle commandanten van de Royal Navy die tijdens de 2e Wereldoorlog hun basis in Z. Afrika hadden.
- Tot slot de aankondiging van twee nieuwe Franse boeken en wel *'Histoire de l'Artillerie Française'* onder redactie van Michel de Lombares. Rijk geïllustreerd, 420 bladzijden. In beschermhoes. Prijs 524 FF. En *'Les casques de Combat'*, helmen van de gehele wereld tussen 1915 en heden (1e deel). Vele illustraties, 272 bladzijden. Prijs 375 FF. Het tweede deel zal dit jaar nog verschijnen. Te bestellen via Uw boekhandel.
- Overigens kunnen onze leden bij de conservator van de Historische Verzameling Cavalerie (ons gewaardeerd medelid, de heer A. Oostveen) het boekwerk *'13 Verkenningseskadron Huzaren van Boreel'* bestellen door overmaking van *f* 7,50 op gironr. 207651 van bovengenoemde instelling te Amersfoort. Dit herinneringsboek behandelt de (helaas korte) geschiedenis (2 januari 1967 tot 1 november 1983) van 'n zelfstandig verkenningseskadron.

B.C. CATS

1945-1985
40-Jarige herdenking van de beëindiging van de Tweede Wereldoorlog

5 Mei 1985 zal in het teken staan van de capitulatie van de Duitse bezetters van Nederland en van de beëindiging van de Tweede Wereldoorlog in Europa. Velen, vooral zij die dit persoonlijk meemaakten, zullen weer even stil staan bij de gedachten aan de turbulente dagen van toen. Vooral in het nog bezette westen van Nederland werd reikhalzend uitgekeken naar de resultaten van de capitulatie-besprekingen, die op 4 en 5 mei tussen de commandant van het 1e Canadese Legerkorps, luitenant-generaal Charles Foulkes en de bevelhebber van het 25e Duitse leger kolonel-generaal Blaskowitz plaats vonden.

Op zaterdagmiddag 5 mei 1945, 's middags om half vijf, vond in hotel *'De Wereld'* te Wageningen een laatste ontmoeting plaats, waarbij de protocollen werden getekend, die een definitief einde zouden maken aan de gevechtshandelingen in Nederland. In de nog bezette westelijke provincies Utrecht, Noord-Holland en Zuid-Holland drongen deze berichten die dag nog nauwelijks door. Via de Duitse radiozender *'Vesting Holland'* werd nog in de avond van 5 mei bekend gemaakt dat de berichten over een onvoorwaardelijke overgave van Duitsland volstrekt ongemotiveerd waren en een bulletin van de *'Deutsche Zeitung in den Niederländen'* op dezelfde datum vermeldde met grote letters *'Geen capitulatie in Holland'*. Zij die echter in de gelegenheid waren naar *'Radio-Oranje'* te luisteren konden zaterdagavond reeds naar een door HM de Koningin uitgesproken toespraak luisteren en ook ZKH Prins Bernhard richtte zich tot het Nederlandse volk: het uur der bevrijding was aangebroken.

Iedereen verwachtte dat het bevrijdingsleger nu spoedig zou komen. Achter de demarcatielijn tussen Gelderland en Utrecht, de oude linie lopend van de Grebbe tot het IJsselmeer bij Spakenburg, stelden zich grote aantallen Britse en Canadese voertuigen bemand met troepen op. Het gehele weekend bleef de zegetocht naar het vrijgegeven westen echter achterwege, hoewel het in de bedoeling lag dat de intocht op zondag 6 mei een aanvang zou nemen. Pas de volgende morgen, maandag 7 mei, gingen de eerste eenheden op weg. Aan het verkenningsregiment van de Britse 49e West-Riding divisie (die naar de emblemen op hun mouwen de *'polar bears'* werden genoemd) was de taak toebedeeld voorop te gaan en verkenningen uit te voeren in de richting Utrecht om vervolgens door te rijden naar Amsterdam en Den Haag.

Langs de wegen zag het zwart van de mensen die uitzinnig van vreugde waren. Overal werden de voertuigen aangeklampt en door jong en oud beklommen, geen ongevaarlijke situatie bij het rijden. De gealliëerden waren sprakeloos en retourneerden de bloemenhulden met sigaretten, chocolade en legerbiscuits.

De verkenningsgroep van 49 Recce die tegen de middag in de hoofdstad arriveerde reed zich op de Dam klem in de mensenmassa's, waarna de commandant het verstandiger oordeelde te keren en terug te rijden naar de rand van de stad. Nu werd de uitzinnige menigte door de Duitsers die zich op de Dam in het gebouw *'de Grote Club'* bedreigd gingen voelen beschoten, hetgeen 19 personen het leven kostte en 117 gewonden in de ziekenhuizen moesten worden opgenomen. Een afschuwelijke domper op de bevrijding van Amsterdam.

Deze curieuze foto werd genomen in mei 1945 ergens in de provincie Friesland. Canadese soldaten hebben een sportwedstrijd georganiseerd en zoals gebruikelijk wordt in de pauze thee gedronken. De meisjes in Friese klederdracht worden op een mok thee met een scheut rum getrakteerd. Dat zij hieraan niet gewend zijn is duidelijk aan de gezichten te zien. Canadees-Schotse soldaten (met Balmoral bonnet) behorende tot het North Nova Scotia Regiment, een bataljon in de 9e Infanteriebrigade van de 3e Canadese divisie, zien met belangstelling de afloop tegemoet.

Successievelijk verschenen de bevrijders op 8 en 9 mei in de kleinere plaatsen in de westelijke provincies. Op 8 mei was de intocht in Den Haag waar de Koninklijke Nederlandse Brigade *'Prinses Irene'* was aangewezen om als eerste gealliëerde eenheid de Residentie binnen te trekken. De Canadese generaal Foulkes had deze hoffelijke geste gemaakt mede naar aanleiding van de verdienstelijke prestaties die de brigade tijdens de opmars vanaf Normandië had geleverd.
De bevolking in de westelijke provincies maakte nu ook kennis met het khaki van de in battle dress geklede bevrijders of met de kleurige Schotse kilt van de Schotse of Canadees-Schotse soldaten. Overal werden bevrijdingsfeesten georganiseerd en hielden de troepen stijlvolle defilé's, zoals op 23 mei op het vliegveld Eelde, waar 15.000 Canadese militairen met 3.000 voertuigen defileerden voor de commandant van het 1e Canadese leger, de generaal H.D.G. Crerar CB, DSO, VM. Of de grote overwinningsparade te Amsterdam, waar de troepen op 30 juni defileerden voor HM. Koningin Wilhelmina.
Voor de Canadezen braken nog drukke dagen aan alvorens zij naar huis konden terugkeren. Zij waren belast met de ontwapening en afvoer van de Duitse krijgsgevangenen en werden ingeschakeld bij tal van herstelwerkzaamheden, het repareren van oeververbindingen en wegen. In juni en juli werd de 1e Canadese infanteriedivisie geconcentreerd tussen Hilversum en Utrecht en de 2e en 3e

Canadese infanteriedivisie in de driehoek tussen Zwolle-Deventer-Amersfoort. De 4e en 5e Canadese pantserdivisie werd geconcentreerd in de provincies Friesland en Groningen. Het groen van het ontluikende voorjaar werd in die streken overheerst door het gealliëerde khaki. De contacten met de bevolking waren grandioos (zie foto), en met het vrouwelijk schoon zelfs dusdanig, dat velen zich daar zorgen over maakten. Amsterdam werd aangewezen als *'Leave centre Holland'* en op de Veluwe bij Otterloo werd een groot transitcamp ingericht vanwaaruit voor de Canadezen de repatriëring begon. Eind augustus 1945 waren er al bijna 60.000 gerepatriëerd en eind november al ruim 100.000. Eind december namen de Canadezen afscheid van Amsterdam als verlofcentrum; het tijdelijk hoofdkwartier van de Canadese Strijdkrachten in Nederland werd op 31 mei 1946 opgeheven, toen waren vrijwel allen naar Canada teruggekeerd. Ruim 5700 bleven in Nederland achter. Zij liggen begraven op de Canadese oorlogskerkhoven te Bergen op Zoom, Groesbeek en Holten en gaven hun leven voor onze bevrijding.
Bij velen die de bevrijding persoonlijk meemaakten is in een doosje of laadje nog wel een herinnering aanwezig aan die fantastische meidagen. Zoals een Britse of Canadese capbadge, de baretspel die vooral door de Canadezen tijdens de bevrijdingsintocht spontaan als souvenir werd weggegeven. De Canadese intendance meldde later, dat tijdens de maanden april en mei 1945 het verbruikscijfer van dit artikel vier maal zo hoog was als tijdens de voorafgaande oorlogsmaanden. Hierop volgde de opdracht dat vermissing van de capbadge door commandanten onverbiddelijk met *'rekeningman'* moest worden afgedaan, waarna de Canadezen minder gul met dit artikel werden. Onze leden Vermeulen en Cats hebben in 1984 een overzicht gepubliceerd getiteld: *'Baretemblemen van het Canadese Leger 1939-1945'* en bevat 156 afbeeldingen van in die tijd gedragen capbadges. Het is voor de prijs van *f* 3,50 (donateurs *f* 2,75) verkrijgbaar op de ruilbeurzen van de Samenwerkende Militariaverzamelaars, waarvan regelmatig aankondigingen worden gedaan in dit blad. Het overzicht is een *'must'* voor hen die deze fraaie insignes zijn gaan verzamelen, of anderszins geïnteresseerd zijn in de uitmonstering op de hoofddeksels van onze Canadese bevrijders.

Bron:
'Daar komen de Canadezen...!' door Peter A. Veldheer, uitgave Gijsbers & Van Loon, Arnhem 1982.

J. ALBARDA

MILITAIRE GEDENKTEKENS (20)

Ad nummer 77. Castricum. Bio Vacantieoord. Volgens een opgave van de Gemeente is dit er niet (meer).
Ad nummer 375. Amsterdam Centraal Station. Abusievelijk is de naam van de initiatiefnemer om te komen tot onthulling van dit gedenkteken verkeerd overgekomen (zetduiveltje). Het moet zijn Hein Kop. Hij was de ontwerper.
Ad nummer 405. Apeldoorn. Dit monument is in de nacht van 1 op 2 juli 1984 door baldadigheid zeer ernstig beschadigd. Het Bestuur van de STICHTING NEDERLANDSE SLACHTOFFERS JAPANSE VROUWENKAMPEN wil dit snel laten herstellen. Om herhaling van deze wandaad te voorkomen zal het monument daarna geplaatst worden op *'Bronbeek'* te Arnhem. Zij die willen helpen bij dit herstel kunnen geld overmaken (kleine bedragen zijn ook zeer welkom) op gironummer: 1482243, ten name van de Penningmeester SNSJV te Driebergen. Het zal dan mogelijk zijn op 31 augustus 1985 bij het gerestaureerde monument de slachtoffers te herdenken.
Bron: Ons lid generaal Van der Leer en het

nummer van februari 1985 van *'Oud Wapenbroeders'* van de NBOS/VLN.
'Reactie van Leden', ondertekend met Haganus, opgenomen in het vorige nummer van *'Mars'*. De daarin genoemde gedenktekens vindt u in deze rubriek onder de nummers 145 en 185. (Tromp zonder hoofd werd uiteraard niet opgenomen.)

416. Arnhem. Raadhuis. Plaquette en gedenksteen, geplaatst in 1968.
Bron: SEOS.
417. Arnhem. Verkeersbrug, de John Frostbrug, plaquette. Op 15 september 1951 onthuld door de Britse luitenant-kolonel John Frost. Hij hield van 17 tot 21 september 1944 met ongeveer 700 militairen tegen een grote Duitse overmacht bij deze brug stand. Aangeboden door de inwoners van de Provincie Gelderland. Bron: SEOS.
418. Arnhem. Utrechtseweg. Vrouwenverzetsmonument. 1950. Beeldhouwer: Nel Klaassen. Bron: SEOS.
419. Arnhem. Joodse begraafplaats. Gedenkteken. 1949. Bron: SEOS.
420. Arnhem. Utrechtseweg 72. *'Airbornehuis'*. Gedenksteen, tekst:
'Airborne House'
(het Pegasus embleem)
In this building 30 members
of the 1st Airborne Division
heroically defended themselves
against superior forces from
18th to 19th of September 1944.'
Bron: *'Zwevend naar de dood'*, Arnhem 1944, door Th. Peelen en A.L.J. van Vliet.
421. Arnhem. Airborneplein. Dit hoog gelegen plein sluit een kuil in *'de Berenkuil'*, hierin staat een beschadigde zuil van het Paleis van Justitie als Airbornemonument. Tekst: *'17 september 1944'*, de dag dat het Paleis van Justitie werd verwoest. Bron: Zie nummer 420 en SEOS.
422. Arnhem. Waterbergseweg. Kruis met de namen van 18 gefusilleerden n.a.v. de mei-staking van 1943. Bron: SEOS.
423. Arnhem. Walburgiuskerk. Reliëf. 1954. Bron: SEOS.
424. Arnhem. Westervoortsedijk/Veerweg, westzijde. Monument ter ere van de op 10 en 14 mei 1940 gesneuvelden in en op het sperfort van 4-III-35 R.I. en van I-22 G.B. Bron: Jaarboek 1983/84 van de Stichting Menno van Coehoorn. Zo mogelijk zal door deze Stichting daar ook geplaatst worden een gespaard gebleven draaihek, voorzien van stalen spitse punten welke daar in 1940 als hindernis was opgesteld.
425. Assen. Brink. Vrouwenfiguur 1951. Beeldhouwer: W. Valk. Deze vrouwenfiguur is afgebeeld knielend met een palmtak in de hand. Zij kijkt in de richting van de gevangenis van waaruit zovele landgenoten op transport werden gesteld naar concentratiekampen of naar fusilladeplaatsen. Deze gevangenis (huis van bewaring) werd in 1944 door een Knokploeg overvallen waarbij gevangenen werden bevrijd.
Bron: SEOS en NRC Handelsblad van 12 november 1979.
426. Asten (N.Br.). Moussaultpark. Liggende vrouwenfiguur. 1968. Beeldhouwer: Mevr. Kusters. Bron: SEOS.
427. Axel. Algemene begraafplaats. Monument Poolse militairen. Zuil. Geschenk: Stichting Oorlogsgravencommissie in 1948. Bron: SEOS.
428. Axel. Sdydlowskiplein. Bank-reliëfs. Gemaakt door Klinkhamers. 1959.
Bron: SEOS.
429. Axel. Aan de weg naar Hulst. Pools kruis. 1945. Ter herdenking 10th Regiment Polish Dragoons. Bron: SEOS.
430. Axel. Oranjestraat/Zeestraat. Mannenfiguur. Beeldhouwer: Cephas Stauthamer. 1948. Bron: SEOS.
431. Baambrugge. Gemeente Abcoude. Rijksstraatweg/C.P.v.d. Leestraat. Muur, reliëfs, bank. Bron: SEOS.
432. Baarland. Gem. Borssele, Z.W. van Goes. Zeedijk. Gedenksteen. Tekst:
TER GEDACHTENIS AAN
DE GEVALLENEN
GEALLIEERDE MILITAIREN
VOOR DE BEVRIJDING VAN
BAARLAND OP 26 OCT 1944
Bron: SEOS.

433. **Baarle-Nassau.** Sint Janstraat. Beeldengroep door V. de Meer. 1949. Deze groep stelt voor een marechaussee die een gestrande piloot helpt, dit geschiedt achter de rug van een vrouw die er beschermend voor staat. Verder zuil en leeuw. Bron: SEOS.

434. **Baarlo.** Z.W. van Venlo. Begraafplaats. Grafmonument, mozaïek. Beeldhouwer: Schouwenberg. 1969. Bron: SEOS.

435. **Baarlo.** Pastoor Geenenstraat. Vogel in open ring. 1969. Beeldhouwer: Wim Rijvers. Na 24 jaar nog geld voor een verzetsmonument vond een van de raadsleden *'belachelijk'*. Deze man heeft er weinig van begrepen. Bron: SEOS.

436. **Baarn.** Stationsplein. Monument 1940-1945 van Daniël Horn. 1947. Kruis tegen een muur als symbool waartegen zovelen het leven lieten. Bron: SEOS.

437. **Baarn.** Gerrit v.d. Veenlaan, plantsoen. Vlag met daarvoor een militair achtige figuur met helm. Tekst:

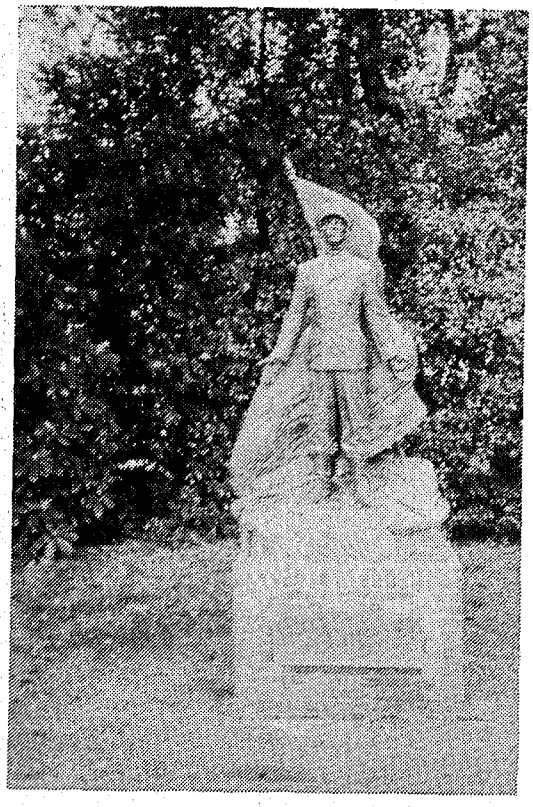

PRO PATRIA

GERARD VAN HAMEL - 27 oct. 1911
+ 19 juli 1944

LODO VAN HAMEL - 6 juni 1915
+ 16 juni 1941

Ontwerp: Mw. Roland Holst. 1966. Bron: SEOS en eigen waarneming.

438. **Badhoevedorp.** Burgemeester Amersfoordtlaan. Reliëf, voorstellende Man die van Vrouw en Kind afscheid neemt, wellicht voor altijd. Beeldhouwer: Geurt Brinkgreve. Bron: SEOS.

439. **Baflo.** N. van stad Groningen. N.H. Kerk/oude begraafplaats. Moedeloze mannenfiguur van Coen Schilt. 1946. Bron: SEOS.

440. **Balkbrug** (Ov.). W. van Dedemsvaart. Gemeente Avereest. Plantsoen. Zwerfkei met plaquette. 1955. Bron: SEOS.

441. **Barendrecht.** Bij de N.H. Kerk. Muur, kruis en plaquettes van J.C. Moeckstorm. Bron: SEOS.

442. **Barendrecht.** Voormalige *'Barendrechtse hefbrug'*. Gedenksteen, kruis en reliëf van M. van Gils. Bron: SEOS.

443. **Barneveld.** Begraafplaats. Gedenksteen. Bron: SEOS.

444. **Bedum.** N. van Groningen. Gemeentehuis. Twee gedenkramen van H.W.G. ten Hoopen, glas firma Koster NV. 1948. Bron: SEOS.

445. **Beek,** bij Nijmegen. Arnhemseweg. Zuil en gedenksteen. 1945. Bron: SEOS.

446. **Beek** (L.). Plantsoen Sint Martinuskerk. Burgemeester Jansenstraat. Mannenfiguur *'het onverzettelijke'* van Arthur Spronken. 1969. In 1948 was een zuil met kruis opgericht, dit moest in 1964 worden afgebroken omdat de zachte kalksteenplaten door het weer waren aangetast en niet meer te herstellen waren. Bron: SEOS.

447. **Beilen.** Z. van Assen. Torenlaan. Een in brons gegoten mannenfiguur die achterwaarts wijkt tot tegen een grote zwerfkei. Beeldhouwer: Fri Heil. Bron: SEOS.

448. **Beilen.** Esweg. Zwerfkei met plaquette.

Bron: SEOS.

449. Belfeld. Z. van Venlo. Patersweg. Kruis. Fa. Latiers. 1945. Bron: SEOS.

450. Belfeld. Hoek Kerkstraat/Industriestraat. Heilig Hartbeeld. Door Sprenkel. 1943. Bron: SEOS.

451. Bemmel. Bij Gemeentehuis. Mannenfiguur door Jacob Maris. 1957. Bron: SEOS.

452. Bennebroek. Bennebroekerlaan. Vrouwenfiguur. Ontwerp: G.J. Loeff-van Someren Gréve. 1947. In haar rechterhand een zwaard dat krachteloos neerhangt en met haar linkerhand maakt zij een peinzend gebaar naar haar voorhoofd. Bron: SEOS.

453. Bennekom. Bart van Elstplantsoen. Gedenksteen. 1950. Bron: SEOS.

454. Benschop. Benedeneind ZZ 361. Twee vrouwenfiguren en urn. Ontwerp: Ir. S.v. Ravesteyn. 1945. Bron: SEOS.

455. Bergambacht. Bij de N.H. Kerk. Bank, geschonken door dankbare evacué's uit Veenendaal. 1941.

456. Bergambacht. Algemene begraafplaats. Grafmonument. 1949. Tekst:
10 mei 1940 5 mei 1945
TER NAGEDACHTENIS AAN DEGENEN DIE HET LEVEN LIETEN TENGEVOLGE VAN DE DUITSE BEZETTING

Berkouwer. Pieter Marinus	geb. 18/9 '18
Huisman. Leendert	geb. 11/2 '18
Van Wijk. Jan Marinus	geb. 26/1 '22
Van der Wouden. Jan	geb. 28/6 '23
De Bruijn. Teunis	19/7 '23
Kamer. Sijbrand	12/1 '89
Kool. Pieter	geb. 15/9 '22
Van der Hee. Cornelis	geb. 21/12 '22
Van den Heuvel. Geertje	geb. 16/4 '04.

Bron: SEOS.

457. Bergambacht. Gemeentehuis. Buitenlamp, geschenk van de evacué's uit Veenendaal. Bron: SEOS.

458. Bergen op Zoom. Wouwse Straatweg. Twee erebegraafplaatsen, Engelsen en Canadezen. Op het Britse ereveld 1296 gesneuvelden tijdens de strijd om de Scheldemonding. Bron: SEOS.

459. Bergen op Zoom. De Parade. Plaquette. Door H.F. van Drimmelen. 1977. Tekst:
1940 - 1945
DIT ZIJN DE NAMEN VAN DE HELDEN DIE ZIJN GEVALLEN IN DE STRIJD DIE EIGEN GOED EN BLOED NIET TELDEN
ZIJ ZIJN EEN VOORBEELD VOOR ALTIJD
F.J. Brejaart 1-2-1917 20-7-1943 Leusderheide.
J.A. Buyens 1-11-1917 13-6-1942 Waalsdorpervlakte.
J.A. van Bijnen 31-5-1910 1-12-1944 Apeldoorn
A.J.Th.M. Cleiren 22-6-1923 3-12-1944 Husum
H.C. Damveld 5-11-1921 18-1-1944 Oranienburg
G.A.M. Derks 3-4-1910 5-9-1944 Vught
J.L. Derks 17-5-1911 3-12-1944 Luttinghausen-Hameln
P.J. van Gils 6-10-1916 10-8-1944 Vught
D.A.L. Imandt 3-11-1919 3-5-1945 Neuengamme
P.A. Juten 6-12-1918 28-5-1944 Drunense Heide
H.F. Kilsdonk 11-1-1920 3-5-1942 Oraniënburg
A.C.J.v.d. Laarschot 13-7-1881 18-1-1945 Sachsenhausen
H. Leus 18-12-1917 8-3-1945 Apeldoorn
F. Marits 25-11-1884 2-4-1945 Hannover
H. van Rossum 22-2-1917 26-5-1944 Drunense Heide
P.H. van Veen 19-10-1908 2-5-1942 Oranienburg
C.A.H. Waghto 10-9-1921 26-5-1944 Drunense Heide
B.J. de Wijs 31-1-1919 5-9-1944 Vught
STADGENOTEN OMGEKOMEN IN HET VERZET.
Bron: SEOS.

460. Bergen op Zoom. Arnoldus Asselbergstraat. Monument voorstellende een kinder- en vrouwenfiguur. Ontwerp:

N.v.d. Kreek. 1954. Bron: SEOS.

461. Bergeyk (Z.W. van Eindhoven). Gemeentehuis. Plaquette van het architectenbureau Nijsten. 1952. Bron: SEOS.

462. Bergharen (G.). W. van Nijmegen. Dorpsstraat 73. Zuil, reliëf en plaquette door Jacob Maris. 1945.

463. Berghem (N.Br.). N.O van Oss. Gemeentehuis. Reliëf van Roverso. 1969. Bron: SEOS.

464. Bergschenhoek (Z.H.). Plantsoen aan de Smitshoek. Zuil met de Nederlandse Leeuw door Gerard Hoppen. 1950. Bron: SEOS.

465. Bergschenhoek (Z.H.). Bergweg Zuid. Kruis 1946. Bron: SEOS.

466. Berkel en Rodenrijs. Algemene begraafplaats. Zuil, vrouwenfiguur van Gerard Hoppen. 1949. Bron: SEOS.

467. Berkel en Rodenrijs. Algemene begraafplaats. Eregraf. Bron: SEOS.

468. Berkel-Enschot. Oude Caeciliatoren. Kapel. Onze Lieve Vrouwebeeld. Gemaakt door zuster Oda. 1960. Bron: SEOS.

469. Berlicum. Waar? Plaquette. Tamboer 1947. Bron: SEOS.

470. Best. Kruispark. Kruisbeeld, gedenksteen, 1949. Tekst: PAX NULLA SALUS BELLO (Er is geen heil in de oorlog) van Virgilius. Bron: SEOS.

471. Best. natuurtheater Sonseweg. Het *'Joe Mann'* monument. Gemaakt door Ard. Berntsen. 1956. Stelt voor vier pijlers met daarop een pelikaan en zijn nest met jongen. Op de pijlers een reliëf met het beeldverhaal van Joe Mann. Hij was soldaat 1e klas bij de 101e luchtlandingsdivisie. Op 18 september 1944 raakt hij bij een brug aan beide handen gewond. Hij wil niet teruggaan achter de frontlijn, maar blijft bij zijn vrienden. In een greppel noord van het Wilhelminakanaal worden zij op 19 september plotseling door Duitsers overvallen. De Duitsers werpen handgranaten, één valt vlak achter Joe en ontploft niet onmiddellijk. Joe kan hem niet teruggooien door zijn verbonden handen. Om zijn kameraden te beschermen laat hij zich op de granaat vallen, waarop de ontploffing volgt. Joe sterft enige ogenblikken later. Bron: SEOS.

472. Beuningen. (Geld. N.W. van Nijmegen). Gemeentehuis. Propeller en gedenksteen. Ontwerp: P.J.W. Leenders. 1950.
Deze propeller is afkomstig van een Liberator bommenwerper die daar op 23 juni 1943 is neergestort. Zes R.A.F. leden vonden daarbij de dood. Bron: SEOS.

473. Beverwijk. Westerhoutplein. Mannenfiguur. Beeldhouwer: G. Bolhuis. Opschrift: *'Aan hen die uit ons midden zegevierden in de dood.'* Geplaatst in 1949. Bron: SEOS.

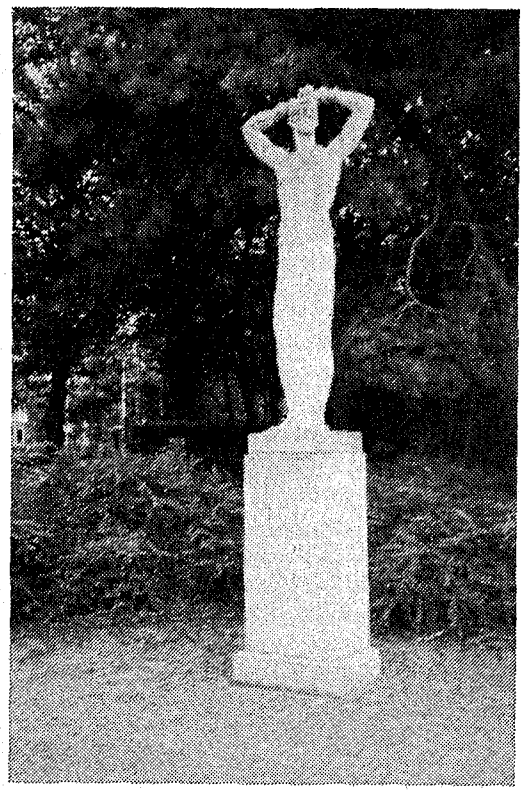

474. Biggekerke (Z). Gemeente Valkenisse. Algemene begraafplaats. Gedenksteen door J.K. Kuiper. Tekst:
TER GEDACHTENIS AAN HEN DIE IN DE OORLOG 1940-1945 UIT DEZE GEMEENTE OMKWAMEN. UW HART WORDE NIET ONTROERD.

GIJLIEDEN GELOOFT IN GOD, GELOOFT OOK IN MIJ. IN HET HUIS MIJNS VADERS ZIJN VELE WONINGEN ANDERSZINS ZOO ZOUDE IK HET U GEZEGD HEBBEN. IK GA HENEN OM U PLAATS TE BEREIDEN. Joh. 14:1-2.

Overleden op 12 april 1941

J. de Witte geb. 19-8-1918 graf no. 142 Gesneuveld tijdens de gevechten in Oost-Indië

A. de Moor geb. 18-2-1919

J. de Visser geb. 27-2-1910

Overleden op 17 september 1944

J. Dekker geb. 16-11-1883 graf nr. 193

P. Francke geb. 6-4-1897 graf nr. 198

G. Francke-Boogaard geb. 4-10-1899 graf nr. 198

R. Boogaard geb. 22-4-1884 graf nr. 200

J. Geertse geb. 2-2-1884 graf nr. 188

L. Geertse-Arentse geb. 18-5-1882 graf nr.188

J.M.v. Hee geb. 20-8-1904 graf nr. 184

M.v.Hee-La Gasse geb. 22-2-1905 graf nr. 184

J. Janse geb. 23-7-1865 graf nr. 192

C. Caljé, geb. 24-10-1905 graf nr. 185

D.W. Caljé-Janse geb. 6-7-1905 graf nr. 185

P.F. Caljé geb. 4-6-1936 graf nr. 185

E.P. Caljé geb. 3-4-1941 graf nr. 185

J.B. Kesteloo geb. 31-5-1885 graf nr. 189

J. Zachariasse geb. 20-6-1919 graf nr. 189

J.A. Zachariasse geb. 4-1-1940 graf nr. 194

Bron: SEOS.

475. **De Bilt.** Monument voorstellende een Nederlandse soldaat die bezwijkt onder een enorme Duitse adelaar. *'Maar de strijd was ongelijk . . .'* Beeldhouwer: Jaap Kaas. Onthuld op 13 december 1958. Bron: SEOS.

476. **De Bilt.** Fort De Bilt. Vrouw met kind en hondje. 1949. Opschrift: Den Vaderlandt ghetrouwe Blijf ick tot in den doet. Bron: SEOS.

477. **Bilthoven.** Monument voorstellende Verzetsstrijder die een fakkel hoog houdt terwijl hij een gevallen kameraad ondersteunt. Beeldhouwer: J. Kaas. 1958. Bron: SEOS.

478. **Bilthoven.** Park Jagtlust. Leeuw op sokkel. Beeldhouwer: J. Kaas. 1958. Bron: SEOS. (Het is mogelijk dat nummer 477 en 478 het zelfde monument betreffen. Dit is uit SEOS niet op te maken.)

479. **Bladel en Netersel (N.B.).** Neterselseweg. Muur. Door J.A. Verhoeven. 1946. Bron: SEOS.

480. **Blaricum.** Pantsoen Piepersweg. Zuil met vogel. Beeldhouwer: H.F. Sijmons. 1948. Bron: SEOS.

481. **Blaricum.** Prof. Van Reeslaan 12. Gedenksteen. Tekst: HIER WOONDE EN WERKTE EN STIERF A.M. DE JONG 18 OCT. 1943. Hij werd die dag door twee Nederlandse SS'ers bij hem thuis plotseling doodgeschoten. Dit was een van de eerste beruchte *'Silbertanne'* moorden.

Uit het dagboek van luitenant Donck - XXIX

COLIJN ZET DOOR

Colijn, die van uit Lombok, waar hij de bloedige Lombok-expeditie van 1894 had meegemaakt, reeds in 1895 op eigen verzoek naar Atjeh kwam, bleek ook daar een uitstekend en principiëel officier te zijn, daarbij tevens streng protestants godsdienstig en nimmer aanleiding gevend voor aanstoot in zijn privéleven. Na een ruige periode van grote en kleine acties werd hij in 1901 tot kapitein benoemd en tevens tot adjudant van generaal Van Heutsz, de Civiele en Militaire Gouverneur van het gewest Atjeh en Onderhoorigheden. Wij zullen in dit verband niet verder ingaan op de merkwaardige samenwerking van beide markante figuren; daar is voldoende literatuur over.[1]

Luitenant Donck zou kapitein Colijn in de rimboe heel goed leren kennen toen zij samen van uit Blang Reumah een poos zouden optrekken: op zijn atjeh's gezegd, samen *'op colonne zouden gaan'*. Er was eerst even wat touwtrekken op die 16e mei van 1902:

'Van de kapitein Colijn vernam ik, dat hij berichten omtrent Polem had en dit hoofd achter diens vodden wilde zitten. Hij wilde 30 man van mij mede nemen; mocht ik bezwaren maken, dan zou hij het mij wel gelasten. Dat hij berichten omtrent Polem had, kon waar zijn, maar de ervaringen van de laatste tijd hadden mij erg sceptisch gestemd en dus geloofde ik het niet zo bar. Een andere kwestie was, dat ik niet bevoegd was, daar een oordeel over te vellen. Wel echter was ik van mening, dat (indien de berichten goed konden zijn) steun nodig was en dat al het andere daarvoor moest wijken. Maar ook was ik van meening, dat Colijn geen bevoegdheid had om mij dit bevel te geven. Ik stond onder de bevelen van de bataljons-commandant en dus moest ik op eigen verantwoordelijkheid handelen. Ik deelde de kapitein dit mede en daar ik besloten had zèlf met 30 man mede te gaan, had de kwestie alleen maar academische waarde. Ik schreef dus een brief aan de overste, waarin ik hem mijn besluit mededeelde, benevens een bericht aan Bouman.'

DONCK BESLUIT MET COLIJN MEE TE GAAN

Als lezers uit 1985 wrijven wij ons nu wel een beetje de ogen uit: ging dat zo maar en was er dan geen contact op te nemen met de chef van Donck; en had Colijn dat dan niet te doen, enzovoorts? Kennelijk niet, want er was haast en Colijn had zekere bevoegdheden. En overigens: er was nog geen verbindingssysteem zoals wij dat nu kennen. Geen telefoon: zo dat technisch al uitvoerbaar zou zijn, zouden de Atjehers prompt de draden hebben doorgesneden. En berichtwisseling met de radio: dat moest in 1902 voor het gebruik op dit niveau nog allemaal uitgevonden worden. Vandaar dat Donck zijn overste per brief inlichtte en luitenant Bouman die met 20 man een paar kilometers zuidelijk zat ook een bericht moest zenden. De nacht ging al invallen: de volgende dag zou men op stap gaan en er waren kennelijk te weinig dwangarbeiders om de bagage te gaan torsen (elke militair had maar voor circa drie dagen voedsel bij zich) zodat er nog veel geregeld moest worden. En dat allemaal in dat beroerde oord Blang Reumah:

'Vervolgens nam ik maatregelen om 70 atjehse koelies (= ongeschoolde werkers) te krijgen en gaf verdere bevelen voor de tocht die de volgende dag zou beginnen. Colijn dacht 4 à 6 dagen hoogstens uit te blijven.'

AFMARS OP 17 mei 1902

Colijn was wel wat optimistisch geweest met zijn maximum van 4 à 6 dagen uit blijven. Wij geloven niet dat we te veel verklappen als we nú al gaan vertellen dat de te vormen *'colonne'* (want zo heette zo'n samengesteld geheel) 27 dagen zou uitblijven. Men was daar niet kinderachtig mee in die dagen in Atjeh en er gingen heel veel mensen op stap:

'Het duurde wel enige tijd, alvorens de colonne gereed was voor de afmars. Voorop de twee brigades marechaussee, waarvan een halve brigade als spits op korte afstand vooraf ging. Achter de marechaussee

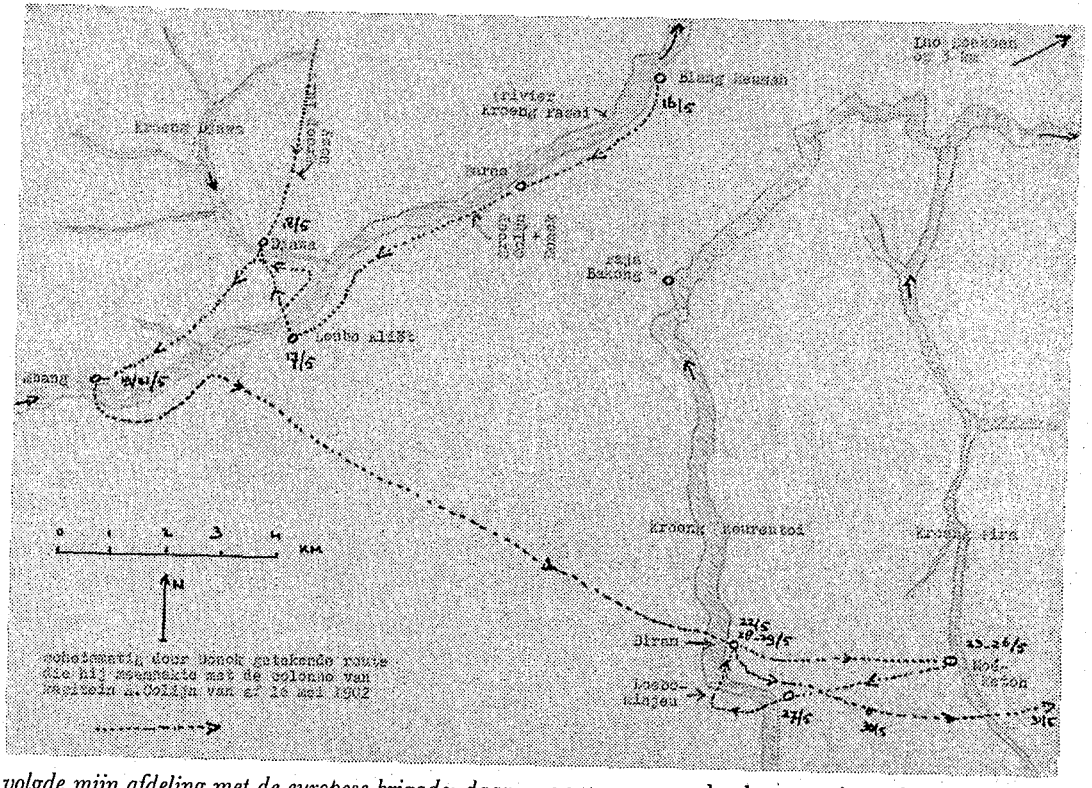

volgde mijn afdeling met de europese brigade; daar achter de trein, terwijl de inlandse brigade de colonne sloot' (brigade=groep van 15 of iets meer man onder een sergeant). Onder de *'trein'* verstond men toen dat stukje van de colonne dat wij tegenwoordig *'bagagetrein'* zouden noemen. Dat waren dus al die koelies en sjouwende dwangarbeiders, die elk hun vracht in tweeën gedeeld droegen, hangend aan de twee uiteinden van een stevige zwiepende bamboestok, die zij zelf in het midden balancerend op de schouder torsten. Uiteraard was de trein een kwetsbaar geheel dat hier om beurten door een der brigades moest worden beschermd; *'treindekking'* noemde men dat. Gelukkig heeft luitenant Donck tegelijk mèt zijn dagboek ook van deze lange tocht een schets nagelaten met een wat handzamer schaal; de gehele *'excursie'* (zo betitelde men zo'n expeditie in die dagen) speelde zich af binnen het gebied van het kaartje dat we bij aflevering XXVIII publiceerden op bladzijde 201. In het algemeen bleef men aan de westelijke kant tot aan de Kroeng Pasei (de rivier waar Blang Reumah aan ligt) en in het oosten was de begrenzing de meest ver getekende rivier de Kroeng Djanbo Ajé. Gelukkig, jazeker, want anders zou het voor ons niet zijn te volgen. Wij zullen zijn nogal omvangrijke schets in stukjes afdrukken, zodat wij alles zullen kunnen meemaken.

'Aanvankelijk zouden wij de rechter oever van de Kroeng Pasei volgen. Colijn hoopte van de te maken gevangenen nadere berichten omtrent Polem te verkrijgen. Wij waren ongeveer twee uren in de mars, toen van de ladangs af de eerste schoten op de colonne werden gelost. Een brigade marechaussee verjoeg de schutters' (ladang=akker op platgebrand stuk bos of wildernis, soms van geringe afmeting, soms ook veel wijder met hier en daar huizen of hutjes van bamboe er op).

HARDE BEPALINGEN VERBAND HOUDENDE MET DE GUERILLA

Tijdens de komende dagen zou Donck bijna doorlopend geconfronteerd worden met dergelijke beschietingen door de verzetspartij en met de maatregelen van het gezag: *'Het werd weer stil; de zon brandde geducht, de weg was zwaar want gebaande wegen waren er niet. Om*

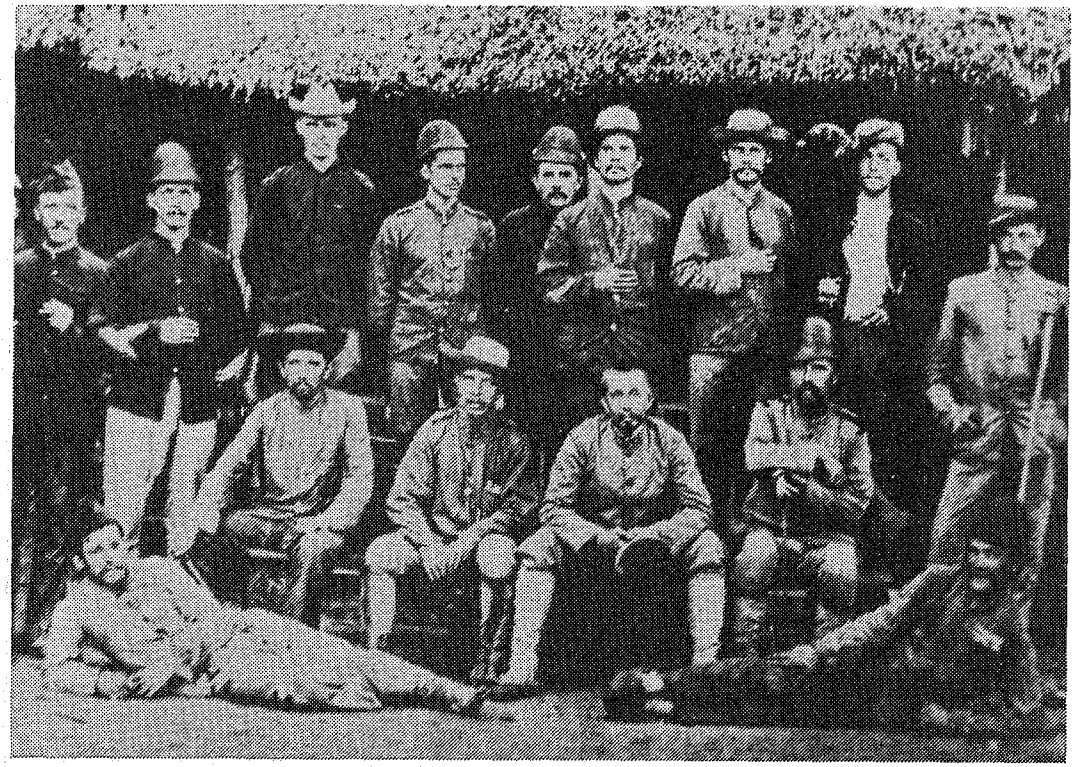

Omstreeks het jaar 1900 in bivak Tripa in Atjeh een groep militairen, waarbij zittend derde van links de toenmalige eerste-luitenant H. Colijn (geb. 1869-over. 1944); 2e luit in 1892; in die rang verwierf hij op Lombok de MWO-4; werd 1e luit in 1896; had verder in zijn carrière de eresabel toegekend gekregen. *(Foto uit coll. H.E. Tessers)*

12 uur bereikten wij enige ladangs waar van de bevolking ijlings gevlucht was. De bevolking mag niet in het gebergte haar woonplaats hebben; voorraden en nederzettingen moeten verbrand worden; alhoewel de bevolking zulks weet, riskeren zij nog het gevaar.'

Wilde het nederlandse bestuur enige controle in het land handhaven, dan was het van belang dat alle inheemsen in de bewoonde streken bleven en niet uitweken naar het gebergte waar controle door onze militairen op eventuele subversieve handelingen veel moeilijker zou zijn. En als adjudant van generaal Van Heutsz was kapitein Colijn uiteraard goed op de hoogte van alle opdrachten en beleidszaken. Zo ook van de zojuist twee dagen tevoren, op 15 mei 1902 te Koeta Radja uitgegeven Commandements Order nr. 69, die in de plaats was gekomen van soortgelijke oudere orders, onder meer die van 1899. Het betrof hier de hernieuwde *'Algemene instructie voor commandanten van colonnes en patrouilles.'* En in dit pakket vonden wij de punten 6, 7 en 8 die betrekking hebben op toestanden waar in dit deel van het dagboek sprake is; en aangezien zij heel kort zijn geformuleerd, halen wij ze hier aan met een enkele kleine uitleg tussen haakjes. Het blijkt dat onze troepen niet *'zomaar'* hutten in brand mochten steken: dat was zelfs ten strengste verboden:

'6. *Het verbranden van gampoengs* (=kampongs /dorpen) *bede- en woonhuizen der bevolking is ten strengste verboden. Zelfs bij excursies* (=acties) *in streken, die verlaten zijn, mogen alleen tijdelijke verblijven buiten de gampoengs van bendehoofden en hunne benden, alsmede loodsen en gebouwen binnen vijandelijke versterkingen verbrand worden.*

7. *Vijandelijke schuilplaatsen in het gebergte of tijdelijke wijkplaatsen van uitgewekenen, moeten geheel worden vernield en opgeruimd, overal waar zij zich bevinden. Over alle voorraden in die*

vijandelijke bergnederzettingen wordt vrijelijk beschikt.

8. *Overal waar in de bewoonde streken over voldoende sawahs* (=natte rijstvelden) *wordt beschikt voor den rijstbouw, is verder het aanleggen van ladangs* (=akkers op platgebrand stuk bos of wildernis) *in het gebergte verboden; tot het aanleggen van dergelijke ladangs moet door den bestuursambtenaar schriftelijk vergunning zijn gegeven.'*[2]

Men ziet het, de hardheid valt redelijk mee want indien betrokkenen te goeder trouw waren kon de bestuursambtenaar dispensatie verlenen; en heel vaak waren officieren van het KNIL tevens ook bestuursambtenaar of zoals dat heette, belast *'met het civiel bestuur'*. Inmiddels begon Colijn al uit te zien naar een behoorlijke plaats voor een bivak; bij voorkeur was dat aan helder stromend water:

BIVAK OP DE DAG VOOR PINKSTEREN IN HET OERWOUD

'Om half vier bereikten wij Leubo Kliët, een kleine nederzetting aan de bovenloop van de Pasei. Van alle kanten knalden de schoten over de ladang. Een oude vrouw vertelde dat Polem een paar dagen geleden hier was geweest, maar naar het noorden was getrokken. Colijn besloot hier de nacht door te brengen. Terwijl het bivakje werd klaar gemaakt, de koks het eten bereidden, maakten de onderdelen bij toerbeurt een patrouille in de omtrek. Een grote neushoornvogel vloog van een boom, waar onder wij zaten, met zware slag op; dat was een mooi gezicht.'

Wilde men tijdens de nachtrust liefst ook *'rust'* hebben, dan was het zaak om vóór het invallen van de duisternis (18.00 uur) met een paar patrouilles de omtrek uit te kammen; zeker omdat er al op de colonne was gevuurd. Een neushoornvogel is een knaap van een dier met een spanwijdte tot 1½ meter toe en in Atjeh met een naar boven gebogen rode hoorn op de al forse snavel. Deze vogel zou spoedig tot de beschermde diersoorten gaan behoren, samen met onder meer de koningstijger, de rinoceros en de olifant. Alle soorten patrouille-orders zouden weer later worden gebundeld tot een voorschrift waarin alles geregeld was betreffende het handhaven van de orde en rust door militairen in Indië: het optreden tegen de *'binnenlandse vijand'*, het VPTL, de *'bijbel voor de KNIL-infanterist'* (Voorschrift voor de uitoefening van de Politiek-Politionele Taak van het Leger). In een bijlage van dit groene boekje waren alle beschermde dieren genoemd. Na een dag van modder en zweet was het fijn een riviertje bij de hand te hebben: bovenstrooms voor kokerij, dan baden en wassen en vervolgens benedenstrooms voor de WC; dat was zo de logische routine:

'In de heldere stroom konden wij fijn baden. Toen de zon reeds lang onder was, brachten de bedienden ons het eten, waarna wij zo langzamerhand onder zeil gingen. De afspraak was, dat hij die wakker werd, een ronde zou maken.'

Een officier had in de colonne meestal een dwangarbeider die als bediende was getraind en die het potje kookte: wat rijst en sambal en dan wat gedroogd vlees (dengdeng) en uit een potje een pikant gebakken stukje soja-boontjes (tempé). Uiteraard waren er wachtposten uitgezet voor de nacht, onder leiding van een sergeant, terwijl het bivak omsloten was door een terplaatse gekapte behoorlijke omheining. Om beurten controleerden de officieren in de nacht alle veiligheidsmaatregelen, met rondes in het bivak.

GEWOON DOOR OP PINKSTERZONDAG

'Zondag 18 mei 1902: Eerste Pinksterdag. Voor de zon aan de horizon verscheen hadden wij ons ontbijt genuttigd; het 12-uurtje in de zak en alles stond marsvaardig. De inlandse brigade zou na ons vertrek de boel hier verbranden, om zich daarna bij ons aan te sluiten.'

Gewone dienst dus; geen kerk of zoiets; trouwens hoe zou dat moeten? We merken op dat Donck twee brigades bij zich had; à 15 man inclusief de twee sergeanten; een der brigades bestond uit Europeanen en de andere uit Indonesiërs: Javanen, Menadonezen en Ambonnezen.

TROPISCHE SLAGREGEN

'Een marechaussee brigade trok voor een verkenning zuiver noordwaarts, terwijl wij de Pasei overstaken met de bedoeling het snijpunt te vinden van de Kroeng Djawa (een zijrivier van de Pasei) met een pad dat noord-zuid moest lopen. Een weg was er niet, zodat wij ons door de rimboe een weg moesten banen; onophoudelijk trokken wij door het water. Om drie uur hadden wij het bewuste punt gevonden.

Meermalen per dag moest ergens een waterloop worden overgestoken. Hier zien wij hoe dat gebeurde als de 'kroeng' doorwaadbaar was. De foto is van een paar jaar later (tijdens Doncks verblijf in het KNIL werd de bamboehoed nog niet gedragen), maar de methodiek en het terrein waren precies hetzelfde. Elkaar vasthouden om niet meegesleurd te worden. Men ziet dwangarbeiders of 'beren' met hun draaglast. Op de achtergrond bergen.

(Foto Kon. Inst. v.d. Tropen)

Daar in de omtrek huis noch mens te vinden was, moesten wij in het bos ons bivak opslaan. Een geweldige plasbui, welke een uur aanhield, maakte ons door en door nat. Het kostte veel moeite de vuren aan te krijgen.'

In beginsel trachtte men wel in bewoonde oorden in huisjes de nacht door te brengen als dat enigszins kon met het oog op de veiligheid. Maar als er niets was moest in het bos worden overnacht. Een tropische regenbui is zeer intensief en hoewel men een enkel primitief dekzeil had, bleef het toch een natte zaak. In 1902 was de uitrusting nog niet zo best; later zou dat efficiënter worden.

'Intussen was de eerste-luitenant Dozy, die uit het petroleum-bivak Boeloe Blang Ara zit, met 60 man komen opdagen. Hij had van de overste opdracht gekregen met een sterke patrouille zich bij Colijn te voegen en berichten omtrent Polem in te winnen. Hij had vernomen dat Polem niet naar het westen was en op grond daarvan besloot Colijn de volgende dag in ZO richting verder te gaan. Ook werd uitgemaakt dat Dozy en 30 man bij ons zouden blijven; de overige 30 zond hij de volgende dag terug.'

Boeloe Blang Ara, een vast bivak lag 20 km noordwestelijker; een interessant punt want er werd daar tóen al aardolie gevonden, evenals verder zuidwaarts aan Atjeh's oostkust. Een grootscheepse exploitatie moest nog beginnen en een militair leerboek van de KMA uit Breda zei er van: *'... wordt petroleum gevonden, die misschien in de toekomst voor het gewest van belang kan worden...'*[3] Het werd van belang, want voorlopers van de Shell zouden er weldra gaan boren, terwijl na 1955 bij Lho Semawéh een groot aardgasveld zou worden gevonden en geëxploiteerd.

Het terrein om Lho Soekon heen, vooral dat

ten noorden en oosten, was zeer moerassig. Ook dicht langs de grote en kleine rivieren kon men op drassige stukken rekenen. Wel liep het terrein geleidelijk omhoog naar het zuidwesten en zuiden, naar het bronnengebied van de drie grote rivieren in dit gewest. Daar lagen, op een kilometer of 30 à 35, bergtoppen van boven de 2.000 m tot ruim 2.800 m hoogte. Bijna overal was de streek dun bevolkt en zwaar bebost.

LOGISTIEK OP PINKSTER-MAANDAG (19 mei 1902)

De colonne was inmiddels al tot zes brigades aangegroeid: twee met marechaussee van luitenant Steyn van Hensbroek, twee brigades infanterie van Donck en dan de zojuist verschenen twee brigades van luitenant Dozy. Iedereen en alles kletsnat, dat wel: in de tropen is dat niet onoverkomelijk:

'De marechaussees waren in de nacht reeds vooruitgegaan, met opdracht één of meer gevangenen te maken. Om half zes braken wij op, in onze nog natte kleding. Gelukkig scheen de zon zodat wij (althans van boven) weer droge kleding kregen. Tegen negen uur in de morgen bereikten we Mbang, een complex van grote ladangs aan de Kroeng Pasei. De marechaussees hadden een gevangene, terwijl zij bij onze aankomst nog schoten wisselden met de djahats (=mensen van de verzetspartij)*, die in de omringende bossen een dekking hadden gevonden. Van de gevangene werd vernomen dat Polem vier dagen geleden naar de Keureutoi-streek was getrokken. Colijn besloot ook die richting in te slaan. Maar daarvóór was het nodig onze rijstvoorraad aan te vullen.'*

Naast de zes brigades waren er ook de dwangarbeiders en de koelies en omdat iedereen drie maal per dag rijst at, moest er eerst goed aan de logistiek worden gedacht alvorens de sprong oostwaarts kon beginnen naar de Keureutoi: 14 kilometer, het lijkt niet ver, maar het was toch enige dagen lopen, soppen, kappen en ploeteren. Nu, gelukkig, kon de rijst gewoon worden gekonfiskeerd. Maar laten wij het Donck maar beschrijven:

'Nu, ongepelde rijst was hier in voldoende voorraad te vinden. De rijstblokken werden verzameld; de koelies aan het werk gezet, deze rijst te stampen, terwijl wij een bivak in orde maakten, waar we enige dagen konden huizen.'

Het in beslag nemen van de aanwezige rijstvoorraad was geen punt meer; er was geschoten op onze militairen, men was dus in een vijandelijke streek en (vide punt 7 van de eerder behandelde order) *'over alle voorraden.. wordt vrijelijk beschikt.'* Ongepelde rijst moet nog ontdaan worden van de harde bolster; er moest dus gedorst worden. Dat dorsen geschiedde overal in die tijd door het stampen van de korrels in een komvormige holte van een liggende boomstam of een zwaar en groot rechthoekig stuk hout, het z.g. *'rijstblok'* met behulp van zware palen. Een tijdrovend en secuur werkje wat meestal door vrouwen werd gedaan, maar waarvoor nu de koelies werden ingezet.

GEWONDEN: EEN PROBLEEM

Ondanks de routine-maatregelen - voordat de duisternis in viel de omtrek door patrouilles te laten schoonvegen - was het toch wel goed raak:

'Uit te zenden patrouilles moesten de nederzettingen verbranden en de omtrek van vijanden zuiveren. De natuur is hier groots. Des avonds werd op zeer korte afstand een paar schoten op ons bivak gelost, waardoor wij twee gewonden kregen. Merkwaardig: mijn fuseliers hadden mij gezegd: Luitenant, je zult zien dat wij hier gewonden krijgen; nog nooit is hier een patrouille geweest of er werd iemand gewond. Zij hebben de stellige overtuiging dat bij deze bende één of meer deserteurs zijn.' Donck ging die nacht op patrouille in de buurt, maar vond niets.

Wat het precies is geweest, vermeldt het dagboek niet: we weten dus niet òf het deserteurs waren geweest: mensen dus, weggelopen uit de militaire gelederen en overgelopen naar de verzetspartij en geheel opgeleid in de kleine oorlog. Waren er dan deserteurs uit het KNIL in Atjeh? Die waren er; niet veel, zeker niet geregeld, maar soms kwam het voor. Weer opgepakte deserteurs wachtten voor de krijgsraad strenge straffen; was bewezen dat zij met de vijand op eigen troepen hadden gevuurd, dan werd het de doodstraf, uitgevoerd aan de galg. Voor de colonnes waren ernstige zieken en gewonden steeds een probleem. Aangezien men in vijandelijk gebied zat kon men geen gewonden achterlaten; meenemen, dus verder dragen door mensen in een brancard of stretcher was eveneens uitgesloten. Er restte niets

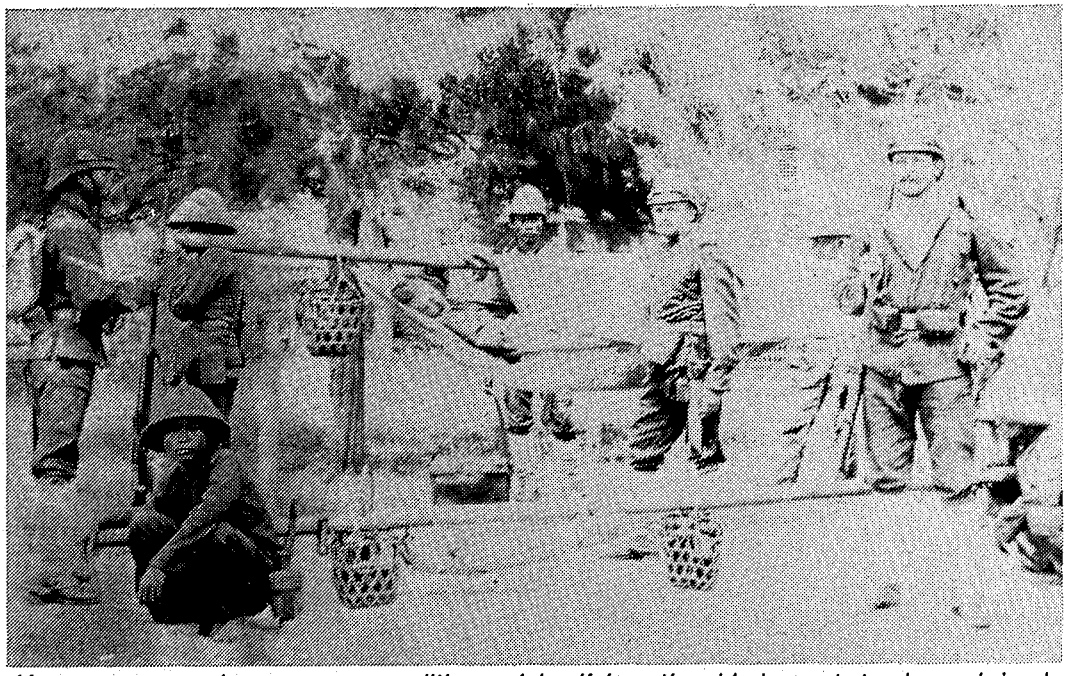

Afvoer van gewonden was een expeditie op zichzelf. In actiegebied moest steeds een brigade dekking mee op de weerloze gewonden en hun dragers te beschermen. Hier ziet men al vier militairen van de dekking, waarbij de meest linkse figuur een gegradueerde is. Per tandoe (=brancard) waren minimaal twee dragers nodig, meestal dwangarbeiders; het geheel werd aan een bamboe bevestigd. Aan de bamboe in mandjes uitrusting of voeding van patiënt en dragers. De brancard op de voorgrond wordt nog niet benut; op de andere ligt een zieke of gewonde; middels een zeiltje kan hij zich beschutten tegen zon en regen gedurende de uren of dagen durende mars naar een bivak met een dokter. (Coll. A.F. Berebak-Berkhout)

anders dan de gewonden (onder dekking van een patrouille natuurlijk) af te voeren naar een bivak waar een dokter was. En dokters, officieren van gezondheid, die waren schaars: de colonne van Colijn had geen arts.

. . .

'Des nachts was ik op patrouille maar vond niets. Een brigade marechaussee bracht de gewonden naar Boeloe Blang Ara; tevens zou deze brigade nog vivres mede brengen. Tabak vonden wij op de daken der woningen, welke daar lag te drogen.'

Ja, daar moet je soldaat voor zijn. Je shagje moet je hebben als je in de wildernis en in de puree en nattigheid zit. En hier heeft de vriendelijke bevolking de tabak te drogen gelegd op de aflopende daken van de bamboe hutten: een veel voorkomend gebruik. Eenvoudige gekorven tabak, maar best rookbaar. Men had de tijd, want de brigade die de gewonden weg bracht, moest eerst nog terug komen.

HET BIJWERKEN VAN HET DAGBOEK

Het doet ons allen, lezers van *'het'* dagboek, een genoegen te horen wat Donck er zelf van noteerde; je moet het je maar eens voorstellen. Wat nam een officier zo lang op colonne met zich mee? Nou, natuurlijk ook tabak, droog verpakt en zeker een fles oude klare voor een extra opkikkertje. Donck deed dat ook; maar hij had iets meegenomen wat de collega's niet bij zich hadden:

'Van mijn voorraad schrijfpapier heb ik de collega's wat afgestaan, want Donck was de enige, die voor het aanhouden van zijn dagboek dat had meegenomen. Zij hadden vreemd opgekeken toen ik op de eerste avond van onze tocht reeds op mijn buik liggende, bij een stormlantaarn lag te potloden; want inkt, ja, dat voerde ik niet mede.' Nou, goed, met potlood zetten hij nu de datum: dinsdag 20 mei 1902 in bivak te Mbang. Vele vragen doemen nu na zoveel jaar voor ons op. De eerste vraag: hoe stond het met de kaart in dit

beboste wildernis-land? De tweede vraag is ludieker: hoe zit dat met die oude klare? Kregen ze in het KNIL toen geen *'oorlam'* meer van dienstwege? Mogen we daarmee wachten tot de volgende aflevering?

Noten:

1. Een evenwichtig beeld geeft J.B. Witte in zijn paperback *'J.B. van Heutsz, leven en legende'*, 1976, Unieboek b.v. Bussum, blz. 69 e.v.
2. Indisch Militair Tijdschrift, 1902, deel 7-12, blz. 74 e.v.
3. Leerboek Militaire Aardrijkskunde en Statistiek, KMA Breda, 1911, blz. 141.

(Wordt vervolgd)

H. RINGOIR

HET GRAF VAN DE ENGELSMAN

Op 11 december 1965 verscheen in *'De Nieuwe Haagse Courant'* een artikel over de ontworpen Rijksweg E 8, waarbij een foto was opgenomen met het onderschrift: *'Diep in de bossen rond Assel, ligt onder een hoop stenen, het graf van een in 1815 gesneuvelde Britse militair. Het zal moeten verdwijnen: 15 meter eronder zal de E 8 komen te lopen.'*

Daar in 1815 zich geen Britse militairen in deze omgeving hebben opgehouden en er geen krijgshandelingen hebben plaats gehad, werd door de Sectie Krijgsgeschiedenis een onderzoek ingesteld naar de identiteit van deze Britse militair. Hierbij is uitgegaan van de wetenschap dat na de 80-jarige oorlog zich geen Engelse of Britse troepen op de Veluwe hebben opgehouden, dan in de maand januari van 1795, toen het Britse leger over de Veluwe terugtrok naar Hannover. Zoals bekend verondersteld mag worden, waren de Nederlandse, Oostenrijkse en Britse troepen in de jaren 1793 en 1794 teruggedrongen tot aan de grote rivieren, die op kerstdag 1794 plotseling dichtvroren, waardoor de Fransen over een breed front deze hindernissen konden overschrijden en een verdere verdediging van ons land onmogelijk werd geacht.

De generaal F. de Bas schrijft hierover in *'Prins Frederik en Zijn Tijd'*, Eerste Deel (bladzijde 401):

'De kou was nog zoo hevig niet geweest, als toen de Engelsche colonnes (16 Januari) de Eem verlieten en de onafzienbare heiden insloegen naar Hoevelaken, Garderen, Beekbergen en Zutfen, waarheen in dien tijd nog geen kunstwegen voerden. De lijken van paarden en manschappen, een aantal achtergelaten vuurmonden, caissons en andere artillerie-voertuigen nabij Beekbergen strekten als handwijzers voor de op de sneeuwvelden verdwaalde krijgslieden. Eerst tusschen 18 en 20 Januari kwamen de colonnes ter bestemming aan en bezetten kantonnementen langs den IJssel van Kampen tot den omtrek van Lochem, Goor, Delden en Diepenheim.'

De generaal F.H.A. Sabron vermeldt in *'De Oorlog van 1794-95'*, 2e Gedeelte (bladzijde 221):

'In den nacht van den 14den op den 15den Januari was inmiddels een begin gemaakt met den terugtocht der Engelschen, Hessen en Hannoveranen van de Lek en de Rijn naar den IJssel. De bevelen daartoe waren den 14den 's middags bij de korpsen ontvangen; doch daar zij niet op volledigheid konden bogen, was het noodig dat de onderbevelhebbers nog vele schikkingen moesten maken, ten gevolge waarvan het 10 uur n.m. (dus 14 jan. 22.00 uur) *werd voordat de eerste colonne zich in beweging stelde. De bijzonderheden aangaande de samenstelling der vijf colonnes waarin zou worden gemarcheerd, de door haar te volgen directie, de verdeeling van de*

marschen en de voornaamste kantonnementen zijn ter wille van de beknoptheid in den volgenden straat bijeengebracht' (Zie kaart).

(Bladzijde 222 uittreksel):

3de colonne: De Hessische korpsen onder generaal Von Dallwigk, Algemeene marschrichting: Na verzameling te Leersum over Scherpenzeel, Barneveld, Kootwijk, Beekbergen, Zutphen, Kantonneeren te: na den 1sten marschdag te Barneveld c.a. en Esveld c.a., 2den marschdag Assel c.a. Ugchelen c.a. Engeland c.a. Beekbergen c.a., 3den marschdag in de dorpen tusschen Deventer en Zutphen.

(Bladzijde 223):

Met een ijskoude tegenwind uit het noordoosten, en terwijl de vallende sneeuw de reeds donkere lucht nog meer verduisterde, werd de marsch aangevangen, door de 1ste colonne te 10 uur n.m., door de 2de te 11 uur en zoo opvolgend. Elke colonne werd op zeer grote afstand gedekt door een achterhoede; deze veiligheidstroepen stelden zich niet voor den middag van den 15den in beweging. De wegen waren zo glad dat alle paarden aan de hand moesten worden geleid.

(Bladzijde 224):

Eerst tegen den middag van den 15den kwamen de troepen in de voor hen aangewezen kantonnementen. Het was er evenwel verre van af dat zij toen, in goede kwartieren en bij behoorlijke verwarming en verpleging eenigszins op hun verhaal konden komen.

(Bladzijde 225):

In den laten avond van den 15den werd bij de colonnes order ontvangen, den volgenden morgen den marsch voort te zetten. Had men den vorigen dag nog bepaalde wegen kunnen volgen, ook dit was weldra onmogelijk, toen men de uitgestrekte heidevelden betrad. Zelfs de in die streken wonende boeren, die tot gids dienden, konden tengevolge van de gevallen sneeuw de juiste richting niet meer vinden. Verschillende afdeelingen verdwaalden, en konden slechts met groote omwegen en toen de avond reeds gevallen was, hare bestemmingen bereiken. Aldaar aangekomen vonden sommige korpsen alle kwartieren reeds bezet, zelfs volgepropt; er werd gevochten om onder dak te komen. Tal van achterblijvers konden geen onderkomen vinden en vroren dood. Van de trein en van de artillerie moest een groot gedeelte midden op de heide achterblijven, omdat de paarden niet meer voortkonden en bezweken; bij gebrek aan ander hout, stak men vele voertuigen in brand om zich bij dat vuur te warmen. Voegt men bij dat alles nog de gruwelijke plunderingen, zelfs brandstichtingen door de Engelschen op dien marsch bedreven, dan is het inderdaad niet te verwonderen dat de Veluwe, bij het aanbreken van het daglicht een tooneel aanbood van de grootste ellende en zooals slechts zelden wordt aanschouwd.

Over de plunderingen moet het volgende worden opgemerkt:

De generaal-majoor Daendels richtte op 30 Vendémiaire van het IIIe jaar der Franse Republiek een oproep aan zijn Gelderse en Overijsselse landgenoten, waarin de volgende zinsneden voorkomen:

'Ontwaakt mijn waarde Landgenooten! De tijd is gekomen dat wij ons zelf moeten verlossen van de slavernij, waaronder het Land en de Boerenstand zoo lange gezugt heeft. Schroomt niet de wapens op te vatten, en U te ontdoen van uwe Drosten, Hoofdschouten, Richters, Ampts-jonkers, Schouten, Collecteurs, Pagters en andere beulen en Bloedzuigers. Gij zult niet verraden worden als weleer door vreemde commandanten, ik en andere Geldersche en Overijsselsche Jongens die onder de Franschen het kunstje van den oorlog geleerd hebben, staan gereed zich aan het hoofd te stellen, en gij zult de hovaardige en mooi gepoederde officiertjes en soldaten zien loopen voor Boerenjongens in hunne linne kielen . . . . Begint maar met u te wapenen met Jagtgeweeren die gij veel op de Havezaten en in de Heerenhuizen zult vinden, met Pieken, Hooi-Gaffels en anderen lang en scherp Gereedschap . . . .'

(Opgenomen als Bijlage I bij Sabron)

Op 26 januari 1795 moest de Franse generaal Pichegru te Den Haag de volgende Proclamatie uitvaardigen:

'Alzoo tot mijne kennisse is gekomen dat eenige personen hebben kunnen goedvinden, zederd de

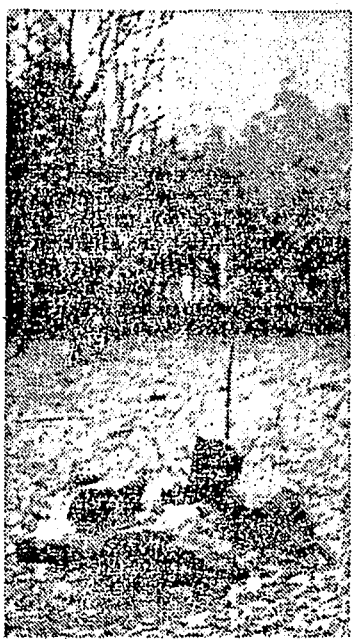

Diep in de bossen rond Assel ligt onder een hoop stenen het graf van een in 1815 gesneuvelde Britse militair. Het zal moeten verdwijnen: 15 meter eronder zal de E 8 komen te lopen. NHCrt, 11-12-'65.

aankomst van de Franschen Troupen in deeze Provincien, de Hollandsche Militairen te beledigen, door dezelve op eigen gezach te ontwapenen, en zelfs officieren, in het afleggen van hunne Commissien te molesteren, alles onder voorwendsel om blijken te geeve van hunne verkleefdheid aan de Fransche Natie;

Zoo verklare ik mits deeze, alle degeenen, die zich nog aan dergelijke daden zouden mogen schuldig maaken, te houden voor Wargeesten en kwalijk gezinde Lieden, die tot oogmerk hebben, nadeel toe te brengen aan de goede verstandhouding, welke ik tusschen de brave troupen van de beide Natiën verlang te doen standgrijpen, en dat dezelven zullen overgeleverd worden, aan hunne bevoegde Rechters, om als openbaare rustverstoorders gestraft te worden.'

Hieruit blijkt wel dat een deel van de bevolking zich op aanraden van de in de Franse legers dienende patriotten aan Britse militairen vergrepen kan hebben en dat achteraf deze lieden door het Franse en Bataafse bewind gedesavoueerd werden. Gezien de slechte verpleging van de Britten tijdens de terugtocht, de schaarste van kwartieren en voedingsmiddelen, zullen juist op de Veluwe hevige conflicten tussen de verkleumde hongerige troepen en de arme bevolking niet uitgebleven zijn.

Daar uit het voorlopige onderzoek wel gebleken was dat er alle reden was om aan te nemen dat nabij Assel een in 1795 omgekomen Britse soldaat was begraven, werd contact gezocht met de schrijver van het bewuste artikel teneinde te vernemen uit welke bron de door hem gepubliceerde inlichtingen, speciaal wat het jaar van begraven betrof, geput waren.

Dit te meer, daar van de talrijke Britse militairen, die tijdens deze rampspoedige terugtocht zijn omgekomen, tot nu toe nimmer graven gevonden werden, zoals ook blijkt uit het volgende citaat uit een Britse Regimentsgeschiedenis (History of the 12th (Suffolk) Regiment), bladzijden 180 en 181:

'The whole of our army was now on the north side of the Leck, and the ennemy in possession of the country between the rivers Waal en Leck. Our sick and wounded were all sent to Deventer, where, from want of accommandation on the march, and the extreme severity of the weather, great numbers perished, and, what was more distressing, the ground was frozen so hard, and to such a depth, that is was impossible to bury the bodies, which lay on the commons and roads over which the waggons had gone, a most melancholy spectacle to the Army as they passed. It having been decided to retire from Holland, part of our army marched by different routes, on January 14th, towards the river Ysel; the frost continued severe, and dreadful was the prospect of that retreat, the greatest difficulty being found in obtaining some kind of shelter for the troops at night, which resulted in the Army being divided into brigades, and sometimes single regiments moved independently, in order to obtain some kind of quarters in the wretched villages in which the troops were obliged to shelter. The severity of the frost was so great, that many who could not keep up were frozen to death on the dreary heaths, whilst others fell into the hands of the enemy, but others again, having found shelters, rejoined their regiments.'

Bij informatie bij de redactie van *'De Nieuwe Haagse Courant'* bleek dat het bewuste artikel

geschreven was door de heer D. Ringlever, die zijn informatie had van de Hoofdingenieur van de Rijkswaterstaat te Utrecht, de heer Springers. Deze verklaarde desgevraagd zijn informaties betreffende het graf te hebben van de heer W.J.M. Westerwoudt, eigenaar van het landgoed Westerwolt te Assel. Bij informatie bij de heer Westerwoudt bleek het volgende:
In 1908 toen zijn vader het thans bestaande bos liet planten, ging onder de uit de omgeving afkomstige bosarbeiders het gerucht dat ter plaatse het graf van de Engelsman moest zijn. Toen de heer Westerwoudt (Senior) informeerde wat voor Engelsman dit geweest moest zijn, kreeg hij ten antwoord dat indertijd een Engels officier door een aantal bewoners van Kootwijk om het leven was gebracht en ter plaatse begraven. Deze officier zou in de mist van zijn onderdeel zijn afgedwaald. Wie de daders geweest waren was niet meer bekend, maar verschillende toen nog levenden hadden ervan gehoord. Hierop liet de heer Westerwoudt (Sr.) enige opgravingen doen, waarbij inderdaad een ingeslagen schedel gevonden zou zijn. Op last van de heer Westerwoudt was daarna het graf weer gesloten en met een stapel stenen bedekt. Naar de plaats van het graf was toen een laantje geplant en door de huidige eigenaar was hierbij een bordje geplaatst met het opschrift: Graf van de Engelsman, met een kruis en ±1815.
Tijdens het onderhoud met de heer Westerwoudt deelde deze mede, dat hij bij de onteigeningsbesprekingen als voorwaarde had gesteld, dat het bedoelde graf, dat nu bijna zestig jaar door zijn familie in stand gehouden was, op een behoorlijke wijze verplaatst zou worden.
Daar alle gegevens zodanig met elkaar klopten, dat een tijdsverschil van 20 jaar in een mondeling overgeleverd relaas niet als tegenspraak in aanmerking kwam, werd voorlopig aangenomen, dat het graf het tot nu toe enige bekende graf was van een van de talrijke Britse soldaten die tussen 15 en 20 januari 1795 op de Veluwe zijn omgekomen.
Hierna werd door de Sectie Krijgsgeschiedenis contact opgenomen met de Gravendienst, die na kennisname van de bekende feiten, besloot een onderzoek in te stellen. Na verkregen toestemming van de heer Westerwoudt werd door een specialist van deze dienst, in aanwezigheid van de heer Westerwoudt en een vertegenwoordiger van de Sectie Krijgsgeschiedenis een onderzoek ingesteld.

a. Hiertoe werd de steenhoop verwijderd en ter plaatse een proefkuil gegraven, waarin niets werd aangetroffen. De specialist van de gravendienst verklaarde dit niet zo verwonderlijk te vinden, daar de praktijk had uitgewezen, dat meermalen graftekens niet precies boven het graf stonden, hetgeen de heer Westerwoudt bevestigde, daar in de loop der jaren meermalen geconstateerd was dat voorbijgangers stenen van het graf hadden meegenomen en nog kortelings gebleken was, dat twee grote stenen, die boven op de stapel gelegen hadden, verdwenen waren.
In afwachting van een verder onderzoek ter plaatse werd nagegaan of iets over de mogelijke identiteit van het slachtoffer gevonden kon worden. De generaal Sabron noemt in zijn boek *'De Oorlog van 1794-95'* twee schrijvers namelijk Maximiliaan von Ditfurth die in 1840 liet verschijnen: *'Die Hessen in den Feldzügen von 1793, 1794 und 1795'* en H.P.R. von Porbeck, schrijver van *'Kritische Geschichte der Operationen welche die Englisch-combinierte Armee zur Verteidigung von Holland in den Jahren 1794 und 1795 ausgeführt hat.'* Königslutter, 1804). Beide geven de marsroutes zoals bij Sabron vermeld. Porbeck beschrijft in het 2e deel, pagina 297 en volgende de tocht over de Veluwe en noemt het aantal van 55 soldaten dat aan de koude ten offer viel. Ditfurth beschrijft het drama op pagina 351 en volgende van zijn 2e deel en neemt een bijlage op waarin alle in de jaren 1793 tot en met 1795 gesneuvelde Hessische officieren zijn vermeld met ouderdom, rang en plaats van sneuvelen. Hieruit blijkt dat geen Hessische officier op de Veluwe vermist is geraakt. Beide vermelden echter dat nabij Kootwijk de Hessische troepen de Britse bagagetreinen passeerden, waarbij zij verschrikkelij-

ke tonelen zagen. Doodgevroren mannen, vrouwen en kinderen, geplunderde karren. Ditfurth noemt een kapitein Von Ochs, die later de tocht naar Rusland meegemaakt heeft en die de Veluwe even erg noemde als de Russische steppe (pagina 364). Ditfurth vermeldt op dezelfde bladzijde:

'Mancher war auch als Opfer der Rache gefallen, denn viele der Einwohner der nächsten Dörfer und Gehöfte, durch Plünderung und die empörendste Misshandlung zur Verzweiflung gebracht, waren auf der Haide umhergeschlichen und hatten jeden einzelnen Maraudeur, den sie betroffen, auf das Unbarmherzigste ermordet.'

Hierbij moet men zich wel afvragen hoe de bevolking ooit kon weten of de eenzaam aangetroffen militair een *'Maradeur'* was, die de wagens wilde plunderen of een verkleumde achterblijver, die probeerde bij de wagens enige beschutting te vinden.
Als conclusie uit de geciteerde boeken kan gesteld worden:

1. toen de Hessen op 16 januari Assel passeerden, stonden daar reeds de verlaten wagens en troffen zij reeds verspreid liggende lijken aan.
2. de bevolking had zich reeds hetzij uit politieke hetzij uit wraakgevoelens aan Britse militairen vergrepen.
3. nabij Assel is geen Hessisch officier achtergebleven, en nergens is vermeld dat de 55 man die tijdens deze tocht doodgevroren zijn, dit nabij Assel is overkomen (waarschijnlijk) in de kwartieren rond Barneveld en Beekbergen).

Het is dus zeer aannemelijk dat het bij Assel begraven slachtoffer een Britse officier is geweest.

b. Op 28 december 1965 is het door de gravendienst beloofde uitgebreide onderzoek van het graf begonnen. Hierbij werd een terreingedeelte van ±10 bij 4 meter liggende bij de plaats waar de steenhoop had gelegen tot een diepte van 2 meter afgegraven. De grond werd zeer zorgvuldig afgestoken waardoor blijkens verklaring van de specialist van de Gravendienst vastgesteld kon worden dat ter plaatse nimmer een kuil gegraven was. Wel werden enkele plantgaten ontdekt, die gegraven moeten zijn toen er, later gerooide, boompjes in geplant werden. Deze gaten tekenden zich door losse grond en vermenging van zand en humus zo duidelijk af, dat een in 1795 gegraven en omstreeks 1908 weer open gelegde kuil stellig opgemerkt had moeten worden.
Dat graven geschiedde vanuit twee ongeveer 10 meter van elkaar liggende 2 meter diepe sleuven naar elkaar toe, zodat een volkomen inzicht verkregen werd in de samenstelling van de grond ter plaatse. Door de koude was het niet mogelijk het zoeken tijdens de wintermaanden voort te zetten.

c. Zodra de Gravendienst een groep beschikbaar had, die als oefening het zoeken kon voortzetten werd op 7, 8, 9 en 10 juni 1966 een nog uitgebreider onderzoek ingesteld. Hiertoe werd naast de eerder gegraven kuil een ±15 meter lange even brede en diepe kuil gegraven. Bovendien werden op drie plaatsen vierkanten van 3 bij 3 meter op ongeveer een meter diep zeer voorzichtig afgegraven (hierbij werd dus horizontaal in dunne lagen afgestoken). Deze drie plaatsen bevonden zich ongeveer 20 meter van het oorspronkelijke monument; één was aangewezen door een 80-jarige vroegere bedrijfsleider, die zeer pertinent verklaarde dat aldaar vroeger de steenhoop gelegen had; de tweede door een zoon van een bosarbeider die bij het afgraven aanwezig geweest moet zijn en steeds verklaard zou hebben dat het graf zich niet onder de stenen, maar op bedoelde plaats bevond; de derde plaats werd met zeer grote stelligheid door een wiggelroedenloper als het graf aangewezen. Noch in de gleuf van 15 bij 4 meter noch in de drie vierkanten werden sporen van vroeger gegraven kuilen aangetroffen.
Nadat door de hiervoor genoemde informanten het onderzoek bij de bewoners van het gehucht Assel bekend was geworden, bereikten de Gravendienst nog drie inlichtingen over de plaats van het graf. Deze waren echter zo vaag en wezen zulke grote terreingedeelten op aanmerkelijke afstand van het oorspronkelijke monument aan, dat voorlopig besloten werd

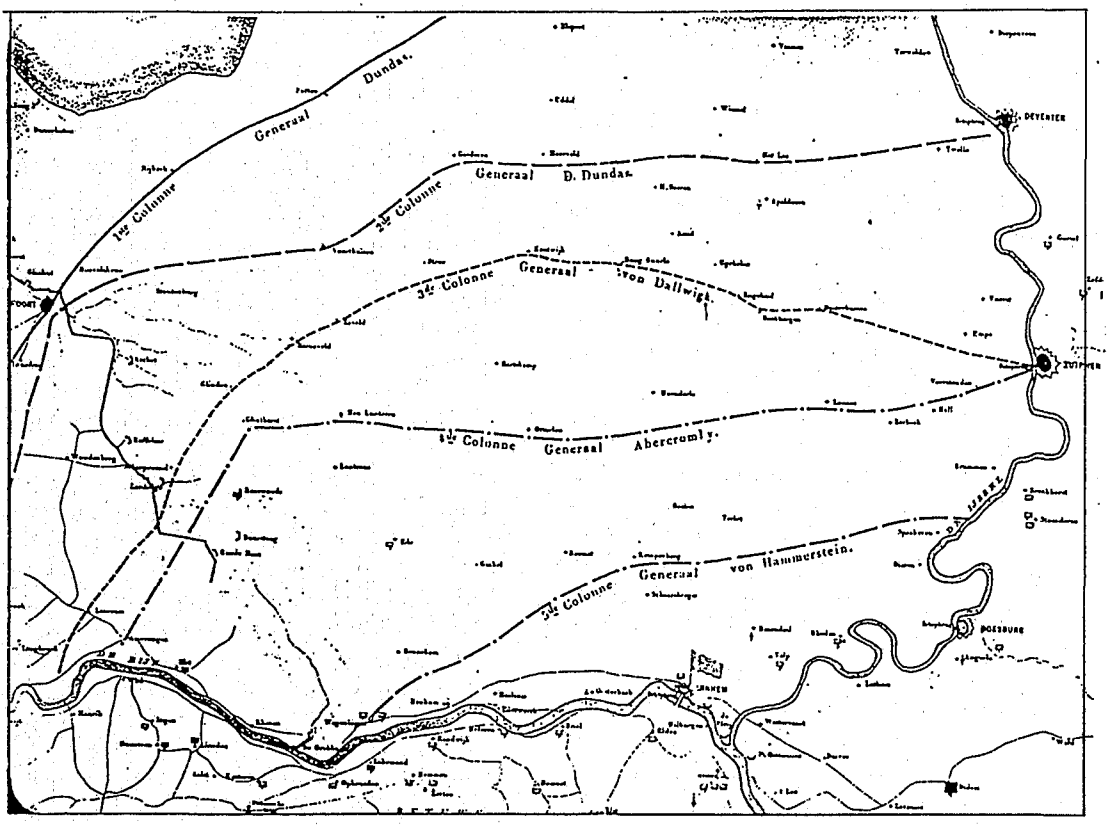

daar geen onderzoek in te stellen.
Als conclusie mag gesteld worden dat de legende rond het graf van de Engelsman op waarheid berust, maar dat indien het graf in 1908 werd teruggevonden (de huidige eigenaar weet dit van zijn vader, die het waarschijnlijk van zijn bosarbeiders wist) de plaats van het graf zo slecht werd aangegeven, dat het zelfs na verplaatsing van rond 230 kubieke meter grond niet teruggevonden kon worden. Waarmee de mogelijkheid althans aan één van de duizenden Britse soldaten, die in 1795 op de Veluwe zijn omgekomen een eerlijk graf te geven onuitvoerbaar bleef.

Door Rijkswaterstaat is nog aan aannemers verzocht bij graafwerk uit te zien naar sporen van een graf. Als men thans, al weer jaren na de voltooiïng van de E 8, ziet welke enorme zandmassa's hiervoor verplaatst zijn, kan het niemand verwonderen dat dit geen resultaat heeft gehad. Aan het drama dat zich bijna twee eeuwen geleden op de Veluwe heeft afgespeeld, herinnert zelfs geen legende meer.

L. FRANCKE

WIST U DAT?

Onze Wist U dat?-kroniek opent met een gebeurtenis het Wapen der Koninklijke Marechaussee betreffende. Niet als speciale eer of hulde. Daarvoor was het een te droevig geval. De datumvolgorde in de kroniek spreekt ook een woordje mee.
Zoals U bij het lezen zult bemerken is het weer *'Elck wat wils'*. Dat is te zeggen, niet iedere lezer zal alles even interessant vinden. De samensteller gaat er van uit, dat over smaak niet valt te twisten. Wellicht zijn er lezers, die bij zichzelf zeggen: Waarom schrijft hij niet over..... vult U zelf maar in, dat gebeurde toch ook in 1902. Zeer zeker hebt U dan gelijk, doch het ontbreekt aan gegevens, foto's e.d., documentatie dus.
Iedere lezer zal graag iets over eigen Wapen, Regiment of Korps lezen. Misschien dat sommige van zulke wensen in de toekomst in vervulling gaan.
De aandachtige lezer zal hebben opgemerkt, dat in de eerste kroniek een bericht stond, waarover vroeger een uitgebreid artikel is verschenen. Zie Armamentaria 1978.
Ook over de destijds bestaande Weerbaarheidkorpsen zou een en ander te vermelden zijn. Hoewel, dit is een onbekend, ingewikkeld en onoverzichtelijk gebied. Het is ook niet in de taakstelling opgenomen. Wel is er in de kroniek aandacht besteed aan een zgn. *'Metalen Kruisridder'*. We hopen dit vaker te doen, Van deze deelnemers aan de Tiendaagse Veldtocht overleden er tijdens de eeuwwisseling velen. Het waren de laatstovergeblevenen, en in hoge ouderdom.
Voor ditmaal genoeg toekomstmuziek, of is het dagdromerij? In elk geval, wist U dat.....

op dinsdag 4 augustus 1902 te Ommen een allertreurigst voorval plaats had. Daar werd van een marechausseepatrouille de marechaussee Hoekstra door een stroper levensgevaarlijk gewond door geweerschoten. Hij overleed korte tijd daarna aan de gevolgen van deze verwondingen.
Hoekstra trachtte met zijn collega De Lange de veelvuldig voorkomende stroperijen door polderwerkers te beletten. Beiden hadden zich daartoe achter een wal verscholen. Bij de nadering van een viertal stropers trachtten zij dezen te omsingelen. Hiermede doende klonken plotseling twee schoten, waardoor Hoekstra in borst en keel werd geraakt. Uit niet minder dan 60 openingen stroomde het helderrode bloed. Na enige tijd naar de kazerne te zijn vervoerd, stierf hij binnen een half uur. De dader kon worden gearresteerd en naar Zwolle afgevoerd.
De begrafenis te Zwolle was een indrukwekkende plechtigheid. Voorafgegaan door de muziek van het Instructiebataljon, volgden in een lange stoet familielieden, vele collega's marechaussees van alle brigades der 3e divisie, vertegenwoordigers van de Rijksveldwacht en het toegestroomde publiek. Degen en schako van de overledene rustten op de kist. Fraaie kransen lagen op de baar. Een krans van de burgemeester en de bevolking van Ommen, van de Officier van Justitie en van de Officieren en manschappen der 3e divisie Koninklijke Marechaussee. Met dof tromgeroffel en treurmuziek bereikte men de begraafplaats, waar o.a. aanwezig waren: De districtcommandant der 4e divisie, de Kapitein W.M. Wijnaendts en de 1e Luitenant P. van Oort, districtscommandant der 3e divisie. Van de rechtbank te Zwolle waren aanwezig: Mr. Baron Aerssen Beyeren van Voshol en Mr. Sichterman, benevens de burgemeester van Ommen, Jhr. Nahuys.

op zaterdag 9 augustus 1902 op de Gorsselse heide, gelegen tussen Deventer en Zutphen de beëdiging plaats vond van de nieuwbenoemde luitenants A.P.M.A. Storm de Grave en E.A.F. Baron Creutz. Beiden waren ingedeeld bij het 1e Regiment Huzaren met als garnizoen Deventer. In genoemd garnizoen lagen de Staf, het 1e, 3e en 4e Eskadron van genoemd Regiment. Het 2e en 5e Eskadron lag te Zutphen in garnizoen en de hoofdadministratie te Amersfoort.

De Regimentscommandant, de Kolonel I.R.A.H. Higly hield na de beëdiging een kernachtige en gloedvolle toespraak. Deze werd aangehoord door een talrijke menigte, die te voet, per fiets, spoor of rijtuig naar de beëdiging was gekomen. Het Regiment defileerde driemaal voor de geïnstalleerde Officieren, en wel in stap, draf en galop, eindigend met een frontmars.

naar aanleiding van de geneeskundige manoeuvre gehouden te Amersfoort op 21 augustus 1902, de 2e Luitenant der Infanterie A.J. Valewink een uitgebreide verhandeling publiceerde over *'De Hospitaalhond'*. Bij deze manoeuvre had een proefneming plaats met een Duitse hospitaalhond, die gunstige resultaten opleverde. Dit ondanks de ongewoon lange reis, en de minder goede conditie van de hond door deze reis. Oorzaak en reden voor deze verhandeling was ook de onbekendheid van velen in het leger omtrent het doel, de opleiding en de dressuur van de hospitaalhond. Hij richtte zich in zijn verhandeling in het algemeen naar de samenstelling en de werking van de in Duitsland bestaande *'Verein für Sanitätskunde'*. Deze vereniging oefende succesvol in de zgn. *'Krankenträgermanöver'* van het IIIe en in die van het Xe Duitse Armeecorps.

dat de Kapitein der Infanterie G.J.C.A. Pop in december 1902 werd benoemd tot Directeur-Generaal der Posterijen en Telegrafie. Eén zin uit een der commentaren luidde: *'De ongewone benoeming van een jeugdigen, nauw tot majoor bevorderden kapitein der infanterie tot één met het ministersambt gelijk te stellen waardigheid, kan zonder deze regering van bevoorrechting te willen verdenken, alleen en uitsluitend worden verklaard uit de buitengewone begaafdheden van den gekozene.'*
Kapitein Pop was jaren lang de talentvolle leider van de *'Militaire Spectator'*. Hij was 46 jaren oud en toegevoegd aan de Chef van de Generale Staf.

in het jaar 1902 twee verdienstelijke vlagofficieren van de Koninklijke Marine kort na elkaar overleden? In oktober 1902 overleed Vice-Admiraal P. Zeegers Veeckens, nog slechts 59 jaren oud. Hij was Directeur en Commandant van de Rijks-Marinewerf te Amsterdam.
Op 12 december 1902 overleed de minister van marine, de Vice-Admiraal G. Kruys. Deze was na op 6 november 1898 te zijn gepensioneerd, sedert 1 augustus 1901 minister van marine. De Vice-Admiraal Kruys was geboortig uit Vriezenveen uit een geslacht, waaruit verscheidene hoge marineofficieren zijn voortgekomen.

de bekende schilder van militaire taferelen J. Hoynck van Papendrecht omstreeks deze tijd een meesterlijk werk produceerde, voorstellend: Oefenende tamboers, pijpers en hoornblazers van het Korps Mariniers?

op 1 november 1902 in de Friese gemeente Utingeradeel Haye Henstra 94 jaar oud werd. Hij was drager van het metalen kruis en van een medaille, geschonken door de Maatschappij tot Nut van het Algemeen voor edelmoedige daden. Door zijn goed geheugen kon hij hele geschiedenissen vertellen van de Tiendaagse Veldtocht, die hij als flankeur en fuselier meemaakte. Zijn medaille van het *'Nut'* verkreeg hij voor het helpen redden in een zware storm van een schippersgezin op het Snekermeer. Henstra was in 1902 de oudste van de twee nog in leven zijnde oudstrijders in de gemeente Utingeradeel.

Hr.Ms. Instructieschip *'Admiraal van Wassenaar'* in 1902 reeds ruim 25 jaar als zodanig in gebruik was?
De *'Wassenaar'* was oorspronkelijk een zeilfregat met stoomvermogen. In dienst gesteld in 1856. In 1876 uit de vaart genomen en als instructieschip voor de opleiding tot matroos ingericht. Het schip maakte vele buitenlandse reizen. Eén daarvan was in 1860. Tezamen met de stoomfregatten *'Evertsen'* en *'Zeeland'*. Verenigd met deze als smaldeel voer het naar de Middellandse Zee en de kust van Syrië. Aldaar werkte het samen met een Engels en een Frans eskader. Doel: Om de rust onder de op Christenbloed beluste bevolking van de kust van Syrië te herstellen.

G.H.O. de WIT

De Stuarttank in de Bernhardkazerne (slot)

In het eerste deel verhaalde ik hoe een Stuart tank met de naam *'Bima'* van het 6e Eskadron Vechtwagens KL/KNIL in augustus 1948 in de omgeving van Poerwokerto (Midden Java) op volle snelheid rijdend, door het breken van een gerevideerde rupsband van een talud af denderde en over de kop sloeg, bovenop de tankcommandant die half òp, in plaats van half in de wagen had gezeten en er nu helemaal ònder terecht kwam: gelukkig in een ondiepe kuil en precies tussen de loopwielen! Daarop volgde het verhaal van de detachering bij het KNIL-bataljon infanterie V *'Andjing NICA'* waarvan de compagnie van 1e luitenant Lapré (later ridder MWO 4) versterkt met het peloton à drie tanks waartoe de *'Bima'* behoorde, op de eerste dag van de tweede politiële actie (19 december 1948) met steeds minder troepen het verst doorstootte in vijandelijk gebied: met nog maar 43 man, wat carriers en alleen tank *'Bima'*. De overigen hadden door allerlei oorzaken achter moeten blijven.

TANK 'BIMA' OP EEN LANDMIJN

Half februari 1949 waren twee pelotons tanks van het 6e Esk Vew uit Solo gedetacheerd in Klaten, halverwege Solo en Jogja, bij een nog maar kort tevoren uit Nederland aangekomen bataljon infanterie. De tweede politiële actie was weliswaar afgelopen maar de vijandelijkheden duurden onverminderd voort. De veldgenie had een door de vijand vernielde brug hersteld. Maar omdat de aangewezen brugbeveiligingstroepen op zich lieten wachten, werden haastig een tank en een gepantserde 3/4-tonner met wat infanteristen erheen gezonden. De tank was de *'Bima'* en deze liep voor de brug op een landmijn. De brug zelf bleek alweer gedeeltelijk afgebroken te zijn.

De commandant van de patrouille, luitenant Kapteyn senior, schreef in zijn rapport dat de wagen nog een eind door rolde en toen in front met een mitrailleur en van rechtsachter door sluipschutters werd beschoten:

'. . . Door ons kanon en de mitrailleurs werd het vijandelijk vuur snel tot zwijgen gebracht. Vermelding verdient de uitstekend vlugge reactie van de tankcommandant, korporaal Eshuis, die onmiddellijk vuur uitbracht met de top-Browning. De tank had een rups verloren, enkele loopwielen waren beschadigd, het bodempantser vertoonde scherfgaten zowel in de manschappenruimte als in de motorkamer, en de benzine liep weg. De inhoud van de gereedschapskist werd gedeeltelijk teruggevonden in de sawah. Met de reserveblokken werd de rups hersteld terwijl na aankomst van andere wielen de wagen kon worden teruggesleept. Verschoten munitie: 12 brisantgranaten en ongeveer 750 mitrailleurpatronen.'

Wat de luitenant niet vermeldde was, dat men in grote haast en in sportkledij was vertrokken voor een ritje dat, naar men dacht, maar even zou duren. Hij zat voor de afwisseling zelf achter de knuppels: de eigenlijke bestuurder, huzaar Flierman, was naar de kapper. Naast hem zat als invallend seiner/boegschutter huzaar 1e klasse Hollebrand en boven de koepel uit staken als bloemkool de tankcommandant en de schutter, huzaar Faber. Die doken na de ontploffing op tijd naar binnen voordat het schieten van buiten begon.

Ook de gepantserde 3/4-tonner was getroffen geworden: een soldaat raakte gewond en de wagen had twee lekke banden en kogelgaten in de cabine.

TANK 'BIMA' LOOPT WEER OP EEN LANDMIJN

(Eind juli 1949 werd ik overgeplaatst naar het

Depot Pantsertroepen te Bandoeng om een nieuw eskadron te helpen oprichten. De hieronder beschreven wilde week maakte ik dus niet meer mee. - d. W.)

De laatste acht dagen van bijna acht maanden strijd na de aanvang van de tweede politionele actie waren bij de V-brigade in en rondom Solo/Soerakarta bijzonder onrustig. Vóór het tijdstip van het overeengekomen staken der vijandelijkheden - 10 en 11 augustus 1949 te middernacht - trachtte de tegenpartij nog een zo gunstig mogelijke uitgangspositie te verwerven voor de onderhandelingen die daarna zouden plaatsvinden. Tweeduizend man probeerden de stad binnen te dringen. Dat kostte het 6e Eskadron Vechtwagens KL/KNIL - nu onder commando van ritmeester A.L. Wendelaar - nog een dode, een ernstig gewonde en drie licht gewonden, terwijl drie tanks en een gepantserde 3/4-tonner meer of minder schade opliepen. Op woensdag 3 augustus begon het. Na een drukke dag rukte in de late avond het 1e peloton tanks uit naar de Wonogiribrug in de zuidrand van de stad op een noodkreet van de bewakingspost aldaar. Het verhaal van wachtmeester Eshuis, commandant van de *'Bima'*, is als volgt:

'. . . Bij de brug aangekomen blijkt dat ze van de overkant veel vuur krijgen en hun eigen munitie bijna op is. Luitenant Kapteyn z'n verkenningstank (zonder koepel) staat schuin voor mij en ik krijg opdracht met mijn kanon zeven brisantgranaten af te vuren op een doel op 300 meter. Schutter Faber en ik doen dat, maar de laatste granaat hapert. Wij zitten met ons tweeën te hannesen en als het eindelijk in orde is geef ik het commando 'vuur', meteen naar boven klimmend om waar te nemen. Ondertussen blijkt de luitenant ongeduldig naar onze tank te zijn gelopen en juist als ik 'vuur' roep staat hij vlak bij de monding van het kanon. Hij maakt een reuze duik, vliegt terug naar zijn wagen, grijpt de microfoon en brult: Geeveedee Eshuis, als je me dat nog een keer flikt breng ik je daar waar je nog nooit geweest bent.' Na een korte afkoelingsperiode krijg ik opdracht om met onze en de Fop z'n tank (wachtmeester Foppen) naar het munitiedepot te gaan. De luitenant zal bij de brug op onze terugkomst wachten. Helaas duurt ook dat wat lang omdat onze 'Bima' op een mijn liep. Pas enige uren na middernacht was de schade voorlopig verholpen.

Als vrijwillige seiner/boegschutter hadden wij wachtmeester Hoekstra van de welzijnszorg aan boord die mee was gegaan omdat hij nooit iets beleefde . . .'

Tot zover het relaas van tankcommandant Eshuis, in de harde praktijk opgeklommen van huzaar tot onderofficier.
Ja, die vrijwilligers. Er waren er meer die wel een makker wilden vervangen voor wie het in die dagen en nachten even te veel werd of nog steeds last van hoofdpijnen had van de klap door een landmijn. In het eskadronsgedenkboek staan vermeld: de fourier en zijn maat, de motorordonnans teven facteur, de *'benzineboer'* en de korporaal van de wapenkamer, die niet thuis wilde blijven als de anderen het moeilijk hadden. Zo ook een monteur van de LTD die *'van het buitenleven hield'*, zoals hij het uitdrukte. Zij bezaten de kwaliteiten waarvan een kleine zelfstandige eenheid als de onze het moest hebben.[1]

SCHUTTER FABER DODELIJK GETROFFEN

De 'Bima' was in enkele etmalen weer gevechtsklaar gemaakt door het bij het 6e Esk Vew ingedeelde detachement LTD 716/III (een kleine mobiele derdelijns werkplaats). Samen met de verkenningstank *'Sumanpow'* (ex *'Baarn'* die de naam had gekregen van een in maart '49 aan bekomen verwondingen overleden stormsoldaat van het eskadron) werden zij op zondag 7 augustus als eerste paar ingezet toen de straatgevechten oplaaiden. Over het sneuvelen van huzaar Faber bericht wachtmeester Eshuis:

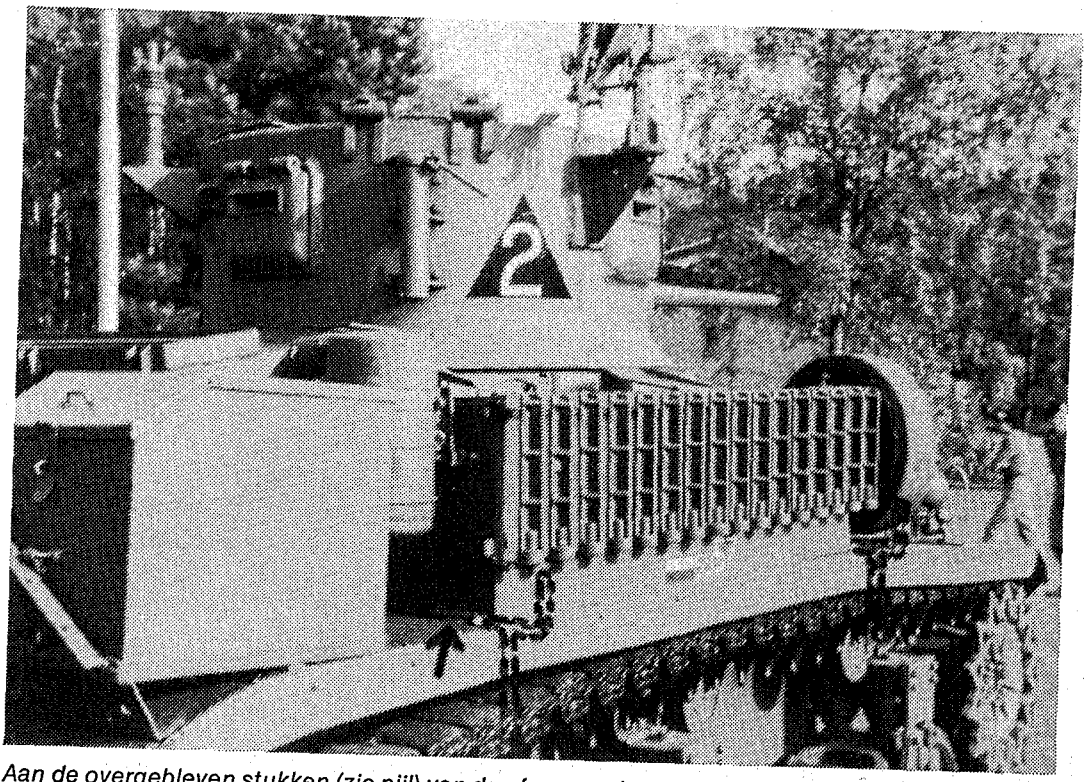

Aan de overgebleven stukken (zie pijl) van de afgezaagde T-haken herkenden de reünisten van het voormalige 6e Esk Vew in de Bernhardkazerne deze Stuart tank als: '... een van de onze!'

'... Vanmorgen zes uur begon het gedonder weer: de zuidbrug werd aangevallen. Wij met twee tanks erheen. Deze keer vrij snel geklaard. Direct na terugkomst weer de stad in omdat er verschillende posten werden aangevallen. Van die actie nog geen tien minuten terug (de commando post van de Stadsbeveiliging lag toen ook onder sluipschuttersvuur) of er kwam opnieuw bericht van de zuidbrug dat zij het niet konden houden. Wij, weer met z'n tweeën, erheen met de grootst mogelijke snelheid. Opeens zag ik dat de antenne van de verkenningstank voor ons er af geschoten werd. Ik wilde Faber waarschuwen om te duiken; hij stond echter al niet meer naast mij maar lag zwaar getroffen en buiten kennis onder in de tank. Ik heb toen direct per radio om assistentie gevraagd om hem naar hospitaal te doen brengen. Daar overleed hij. (...) Terug naar ons kampement om munitie en benzine te laden en vervolgens weer direct de stad in tot 's avonds laat ...'

't IS ER EEN VAN ONS ...'

Toen Nederlands-Indië Indonesia was geworden en het KL-gedeelte van de Eskadrons Vechtwagens naar Nederland zou vertrekken, werden in 1950 de tanks overgedragen aan onze voormalige tegenstander. Deze gebruikte de wagens nog heel lang. Maar eens worden zelfs oud-gedienden overjarig en op stal gezet. De Indonesische legerleiding bood Z.K.H. Prins Bernhard er een van aan. Genoemde vechtwagen stond sedert oktober 1978 tot voor kort op het voorplein van de Bernhardkazerne naast het monument voor de gevallenen op Java en Sumatra.

Tijdens een (jaarlijkse) reünie van het voormalige 6 Eskadron Vechtwagens dromden de reünisten natuurlijk om de ouwe getrouwe die ons in feite nooit in de steek had gelaten, al vloog de luchtgekoelde stervormige vliegtuigmotor weleens in brand bij het starten. Je moest er altijd met een brandblusser in de aanslag bij staan. Vroeger werd erover gevloekt, nu vertederd aan terug gedacht. Opeens klonken er kreten: *"t Is er één van ons. . .'* Hoe zag men dat zo gauw? Wel, in januari

T-haken zijn duidelijk zichtbaar nadat de ringmatten zijn afgenomen. Katjongs uit de aangrenzende kampongs deden dit werk graag voor een volle buik of een nieuwe broek. (Later kwamen zij op een loonlijst).

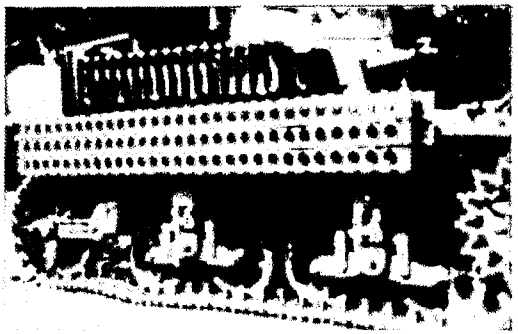

Zo werden in Solo bij het 6e Esk Vew KL/KNIL vliegveldringmatten meegevoerd aan bij het eskadron zelf aan de romp gelaste T-haken. De ringmatten moesten als rijspoor dienen in vernielde weggedeelten.

1949 waren in Solo buitenop sommige tanks T-vormige haken gelast waaraan vliegveldringmatten konden worden meegevoerd om in vernielde weggedeelten te worden gelegd als rijspoor. Op de Stuart in de Bernhard waren de uitstekende gedeelten van de T-haken wel weggezaagd maar enkele op de romp gelaste stukken van de haken nog aanwezig. En daaraan herkenden de reünisten, waaronder enige voormalige LTD-monteurs - die de haken er destijds immers zelf op hadden gelast - de Stuart tank als te hebben behoord tot hun eskadron uit Solo. Immers, alleen daar was een aantal wagens met dergelijke haken uitgerust geweest, waaronder de *'Bima'*. Oud-tankcommandant zoals Eshuis, Foppen en Jelsma, die met hun tanks indertijd op mijnen waren gereden - de laatste twee op respectievelijk 7 en 10 augustus '49 in Solo - kropen er zelfs onder om na te gaan of er nog sporen van waren te ontdekken. De wagen was echter goed gerevideerd.

DE STUART IN DE BERNHARD; EEN OORLOGSVETERAAN

Deze tank hielp bij Prince Albert Victor's Own Cavalry van de Indian Army in het toenmalige Brits-Indië de nog woedende oorlog tegen de japanners in de jungle van Zuidoost-Azië beëindigen; de Pantsertroepen van het KNIL gingen er vóór, tijdens en na de eerste politiële actie mee op stap en vóór de tweede politiële actie zowel als tijdens en nog lang daarna huzaren Van Boreel uit Nederland. Vervolgens werd in handen van de Tentara Republik Indonesia nog menige actie gevoerd want niet iedereen was het eens met president Soekarno.

Op de koepel van de Stuart in de Bernhard is de plaatsnaam *'Ambarawa'* aangebracht ter herinnering aan de tank van die naam onder commando van de toenmalige wachtmeester Oostveen bij het 7e Eskadron Vechtwagens KL/KNIL op Midden Java, onder andere in Jogja. Hij is nu in de rang van adjudant-onderofficier ook beheerder van de Historische Verzameling Cavalerie waaronder de rups- en wielvoertuigen uit *tempo doeloe* vallen. Wij, van het 6e hebben niet het minste bezwaar tegen de naam, gelet op de goede zorgen door de naamgever besteed aan wat wij als *'onze'* tank beschouwen.

Wij hopen ook eens iets over de echte Ambarawa te vernemen.

Noot:

1. Eind april 1949 was de KNIL-spandrie (soldaat 1e klasse) Soetidjo bij een nachtelijke actie te voet gesneuveld. Als oudste beroepssoldaat had hij naar KNIL-traditie een zacht baantje als bureau-ordonnans maar was als vrijwilliger meegegaan met zijn vrienden. Ook zijn naam stond eens op een tank van het eskadron en staat nu op de bronzen gedenkplaat ervan in de Bernhardkazerne.

Jhr. J.M. TEIXEIRA DE MATTOS

Verslag van mijn diensttijd bij het 'Regiment Husaren Königin Wilhelmina der Niederlände'

Voor de Eerste Wereldoorlog was het in vele landen toegestaan - met toestemming van het staatshoofd -, in *'vreemde krijgsdienst'* te treden zonder daartoe zijn staatsburgerschap te verliezen. Ook op deze wijze kreeg Jhr. J.M. Teixeira de Mattos toestemming om dienst te nemen bij het *'Regiment Husaren Königin Wilhelmina der Niederlande'*. In mei 1916 kreeg Teixeira enkele weken verlof om naar Nederland te gaan. Hij werd door de bevelhebber, de generaal Snijders, en het hoofd inlichtingen, de ritmeester Fabius, ontvangen. Op hun verzoek is een verslag opgesteld, terwijl daarnaast een vragenlijst is beantwoord. Dit verslag handelt over het tijdvak 28 maart 1915 tot 10 mei 1915 en is op enkele kleine wijzigingen na integraal weer gegeven. Aangezien vandaag de dag de namen van verschillende plaatsen veranderd zijn, zijn ook de nieuwe namen zoveel mogelijk aangegeven.

M.C. van der Hoog

De 4e Cavalerie-Divisie bevond zich op 28 maart 1915 te Wilkowyszki, niet ver van de grensplaats Eydtkuhnen (tegenwoordig Eydtkau) in Russisch Polen. De frontlinie ging door Mariampol (tegenwoordig Kapsukas)-Ludwinow en Kalvarya, de weg was dus gedeeltelijk in de frontlinie. Daar het overdag steeds dooide was het woord *'weg'* een eufemistische uitdrukking voor die modderboel. Uit zuidelijke richting komende en tot Wikowyszki met de trein vervoerd, verder ging de trein niet, kregen we direkt nadat het regiment in zeventien minuten uitgeladen was, bevel om naar Kalvarya te rijden teneinde de rechtervleugel van het Infanterieregiment 192 te versterken.
Het was 4 uur 's ochtends toen de mars daarheen begon en wij kwamen er na 4 uur rijden en 3 uur naast lopen aan. Elke vierde man moest paarden houden en de gehele Cavalerie-divisie lag na ¾ uur marcheren in de loopgraven ten westen van Kalvarya.
De paarden lagen ongezadeld en ongetuigd in koeienstallen bij Gulbiongski aan de weg Miriampol (tegenwoordige Kapsukas) -Kalvarya. De loopgraaf was een honderd meter voor de hoeve Posudonie, die door de Russen bezet was.
Na hier vier uur door de Russen gebombardeerd te zijn, moest ons stuk loopgraaf drie nachtelijke aanvallen doorstaan. Alle drie werden met bloedige verliezen afgeslagen. De oorzaak van deze terugslag voor de vijand was het moerassige terrein waar zij met moeite doorheen kwamen en het goedgerichte vuur van onze mitrailleurs.
In deze loopgraaf lagen wij drie dagen. De tweede nacht kregen wij bevel door door de Russen bezette hoeve Posudonie, die op een hoogte lag, te bestormen. De 18e Cavaleriebrigade (15e en 16e Huzaren) ongeveer 800 tot 900 man, zouden deze hoeve van drie kanten aanvallen. Bajonet op de karabijn en voorwaarts ging het. Een hagelbui van geweer- en mitrailleurkogels kwam ons tegemoet, iets waar wij langzamerhand aan gewend waren. De 100 meter door de zuigende moerasbodem was desalniettemin de zwaarste taak. Hard lopen kon men niet en als die 100 meter langzaam werden afgelegd, zou er niets van ons overblijven. Toch werd er doorgezet en ik behoorde tot de gelukkigen

van de aanvallers, die de hoeve Posudonie veroverden. Het kostte ons wel de helft van onze officieren en manschappen aan doden, gewonden en vermisten. Een majoor van de 16e Huzaren, die het bevel over de te voet stormende brigade had, werd door een handgranaat uit elkaar gescheurd.
Na de hoeve voor verdediging ingericht te hebben, kregen wij bevel weer terug te gaan . . . vanwaar wij waren gekomen. Dit was, nadat wij zulke verliezen geleden hadden, voor ons natuurlijk een grote teleurstelling. De aanval geschiedde 11 uur 's nachts en tegen 1 uur waren wij weer in onze loopgraven terug. Na een dag en een nacht van kleinere sluippatrouille-gevechten, werden wij door het Infanterie-regiment 143 afgelost. In Gulbiangski reden wij onze paarden af en oefenden de gehele middag gevecht te voet. 's Avonds kregen wij bevel naar Kalvarya te rijden en hier ter bescherming van de artillerie te verblijven. De paarden stonden in Kalvarya. De loopgraaf lag op heuvels ongeveer één kilometer voor Kalvarya en de artillerie ongeveer honderd meter achter deze heuvels. Hier lagen wij een week in reserve en hadden behalve door enige goedgemikte granaatschoten, geen noemenswaardige verliezen. In deze week hadden de in front voor ons liggende Grenadier- en Landweerregimenten heel wat te verduren. Het aantal Russen was dan ook het tweevoudige.
Hoogst interessant was het 's nachts op de top van de heuvels de mensenmassa's met elkaar te zien worstelen, terwijl nu vriend en dan weer vijand de bovenhand scheen te krijgen. De gehele buurt was schitterend verlicht en voortdurend werden er *'Leuchtraketen'* en vuursproeiers afgeschoten.
Vanuit onze stelling zag ik ook de werking van een russische mijn die een landweerbataljon en een stuk heuvel tot een bloedige aarde- en mensenmassa maakte. Een ogenblik later sprong een duitse mijn en hoorde men, behalve een reusachtige uitbarsting, het alles overtreffende geschreeuw van mensen, die vreselijke verwondingen hadden.
Na een week in reserve bij de artillerie gelegen te hebben, werden wij naar de loopgraven gezonden en kwamen tussen het 5e Grenadierregiment en het 167 Infanterieregiment te liggen. De eerste nacht bleef alles rustig. De daarop volgende nacht hadden wij echter een vloedgolf van stormende Russen terug te slaan. De overmacht der ontelbaar achter elkaar golvende linies, die met gelijkmatig schommelende draf aankwamen waggelen, waren een groot, doch in onze positie benauwend schouwspel. De onrust maakte zich van ons allen meester en om onze soldaten in de hand te houden, gingen wij tot de aanval over. Onder luid hoera stormden wij de vijand tegemoet. De verliezen waren aan weerskanten groot. De Russen hadden onze loopgraven niet kunnen overmeesteren, maar waren wel veel dichterbij gekomen. De volgende dag werden wij afgelost en kregen bevel naar Augustow te rijden, waar wij na 1½ dag mars, aankwamen.
In de grote bossen van Augustow (tegenwoordige Virbalis) werden verschillende patrouilles te paard uitgezonden. In één van de patrouilles reden wij met twaalf man uit en kwam ik met één man terug.
De kozakken lagen gebruikmakend van heuvelachtig terrein en de bijna ondoordringbare bossen in een hinderlaag, waaruit ik dankzij de grote moed en het uithoudingsvermogen van mijn paard ternauwernood ontsnapte. De volgende dag kreeg de 4e Cavaleriedivisie opdracht de bossen rechts van Augustow (tegenwoordige Virbalis) te zuiveren. Het was een uiterst spannende en gevaarlijke taak. Enige esquadrons van de 9e Ulanen werden naar voren gezonden. Zij moesten ver uit elkaar rijden en zoveel mogelijk een rechte lijn houden. Elk ogenblik moesten de eerste ruiters afstappen en enige honderden meters op de buik als slangen voortkruipen. Na twee dagen het bos op deze manier gezuiverd te hebben, kreeg het 15e Regiment Huzaren bevel, een bosrand te bezetten. De russische infanterie deed terstond hierop een aanval.
Hier lagen wij een week, waarvan ik drie dagen bij de handpaarden vertoefde die, daar de situatie gevaarlijk was, opgezadeld bleven. Veel last hadden wij in deze tijd van mok bij de paarden, daar de benen nooit droog konden worden bij die natte modder. Terwijl ik bij de handpaarden was, deed de russische cavalerie een grote aanval te paard

op een stuk loopgraaf, die door mijn regiment was bezet. De aanval werd met ontzettende verliezen voor de Russen afgeslagen.
Nu werd onze Cavaleriedivisie door de 6e Cavaleriedivisie afgelost en kreeg voorlopig rust. Deze rust bestond in 's ochtends paardenpoetsen, afrijden (zonder bepakking, echter met lans en veldmuts), wapens poetsen en 's middags een voetdienst, die zeer lang duurde en waar zeer strenge tucht heerste. Dit voetexcerceren was beslist noodzakelijk. De esquadrons lagen meestal op hoeven of in dorpjes die ver van elkaar verwijderd waren. Soms waren de pelotons van één esquadron zelfs op verschillende hoeven ondergebracht. Het leven van de esquadrons was onafhankelijk van elkaar. De esquadronschefs ontvingen elke ochtend de *'Regimentsbefehle'* die door vier verschillende korporaals n.l. van het 1e, 2e, 3e en 4e esquadron als liaison 24 uur bij de Regimentsstaf verbleven, overgebracht werden. Was het regiment in volle actie, dan waren er twee korporaals van elk esquadron bij de Regimentsstaf.
Het was nu drie dagen rust dat wij midden in de nacht bevel kregen om ons direkt op de weg Augustow (Virbalis)-Grajewo-Szcucsyn op te stellen met het front naar Grajewo. Van daar hoorden wij ontzettend kanongebulder en kregen spoedig bevel om in draf de weg af te rijden. De 18e Dragonders hadden patrouilledienssten en meldden: *'Onze troepen trekken zich terug naar Prostken'*, een grensplaatsje aan de spoorweg Lyck-Osowiec. Er werd gedraafd, aldoor gedraafd, totdat eindelijk bevel kwam: *'Schützen heraus'*, elke tweede man ging naar de verzamelplaats van de *'Schützen'* van de 4e Cavaleriedivisie en vandaar gingen wij naar de verlaten duitse stellingen links van Grajewo. Juist hadden wij ons ingenesteld of de Russen vielen van alle kanten aan. De grote fout was weer door de patrouilles gemaakt: de *'Seitenpatrouilles'* waren in hun bedrijvigheid meer en meer naar voren gereden en namen de taak van de *'Spitzenpatrouille'* over. Een fout die veel gemaakt werd en bij zeer slecht begaanbaar terrein, zoals hier het geval was, ook moeilijk te vermijden was.
De aanvallen van de Russen werden in het algemeen met een te geringe voorbereiding der artillerie gedaan, zo ook nu. Anders waren wij onder de voet gelopen of gevangen genomen.
Enige tijd nadat een sluippatrouille van ons door de vijandelijke linie was gegaan en ten dele teruggekomen met bericht waar onze infanterie de linie der Russen zou trachten te doorbreken, loste de Beierse infanterie ons af. Van hier kreeg onze divisie bevel zich naar Allawa te begeven.
Eerst zouden wij per spoor tot Neidenburg gebracht worden, maar op dit bevel volgde een tegenbevel. De mars van Grajewo naar Allawa was ruim 7 dagen. Hier lagen wij enige tijd in reserve bij de artillerie en daarna (zonder onze paarden) als bescherming van de Generale Staf. Ook lagen wij nog enige tijd in een loopgraaf waar wij door duizenden luizen geplaagd werden. Ook de paarden leden veel door de luizenplaag (zgn. paardenluizen). Een zo vuile buurt als die bij Allawa overtreft alle poolse toestanden. Eindelijk kwam dan ook het reeds zo lang verwachte bevel: weg uit Polen, het land waar de onvoorstelbare vuiligheid triomfeert.
De bevelen die de Regimentscommandant ontving waren verzegeld en mochten pas in de trein openbaar gemaakt worden.
De bestemming was Memel (tegenwoordig Klaipeda); dus naar Koerland! De machinist mocht geen woord met de soldaten spreken. De machinisten zien heel wat. Vele gewonden brengen zij dagelijks terug, grote troepentransporten van Oost naar West vervoeren zij en menig reusachtig kanon (waar vestingen zoals Antwerpen en Warschau voor zouden moeten zwichten) hebben zij vervoerd.
Na 12 uur gereisd te hebben, werden wij in Memel uitgeladen. Reusachtige opslagplaatsen van voedsel voor man en paard, autocolonnes, artillerieparken en Rodekruiswagens waren hier verzameld.
Memel (Klepaida) zelf heeft weinig geleden van de russische invasie. De dorpen eromheen zijn meestal met de aardbodem gelijkgemaakt.
Van Memel (Klaipeda) reden wij over Krottingen (tegenwoordig Kretinga)-Karcidey-Illeky naar Libau in ruim 10 dagen. De 4e

Cavaleriedivisie heeft mede Liepàja helpen innemen. Onderweg hadden wij veel patrouillegevechten en de vijandelijke bevolking gaf ons de handen vol. De patrouilles waren zeer moeilijk te rijden, daar het terrein uit duinen en bossen bestond, en achter elke duin een paar kozakken lagen.
Libau (tegenwoordig Liepàja) zelf had geen 5000 man vestingtroepen en deze waren onvoorbereid en slecht gedisciplineerd. Hier hebben cavaleriegevechten plaats gehad, die in het begin de Russen voordeel brachten, maar op het laatst konden de kozakken het ook hier niet tegen onze goedgeoefende lansruiters opnemen.
Van Libau (tegenwoordig Liepàja) reden wij over Illeky en Teschen (tegenwoordig Cesky Tesin) naar Schavli, waar weer grote cavaleriegevechten plaatsvonden. Bij Schavli kwam de infanterie en zware artillerie ons te hulp en moest onze divisie toen een stuk loopgraaf bezetten. Op de linie Mitau-Friedrichstadt (tegenwoordig Jelgava-Jaunjelgava) werd hevig aangevallen en met grote moeite de vijand teruggeslagen.
Op patrouille namen wij zoveel mogelijk voedsel voor man en paard mee. Op mars bij de troep kregen wij elke avond warm eten en soms ook in de loopgraven. De verpleging van de gewonden was in de onmiddellijke nabijheid van het front zeer moeilijk; Rodekruishonden waren bij deze actie aanwezig.

RIJKSMUSEUM PALEIS HET LOO

Het Rijksmuseum Paleis Het Loo geeft een beeld van de historische band tussen het Huis van Oranje-Nassau en de Nederlanden. Na een jarenlange restauratie zijn paleis en tuinen sinds 20 juni 1984 opengesteld voor bezoekers. Het middenhuis of corps de logis en de zijpaviljoens aan weerszijden geven een indruk van de bewoning van het paleis door de Oranjes gedurende drie eeuwen: van de stichter, koning-stadhouder Willem III (1650-1702) tot en met koningin Wilhelmina (1880-1962). Een vaste route leidt de bezoekers in een zoveel mogelijk chronologische volgorde door de vertrekken.
Vanuit het onderhuis of sousterrain in het middengedeelte bereikt men de tuinen. Deze bestaan uit een aan drie zijden door terrassen omsloten benedentuin, een daarop aansluitende boventuin en twee zijtuinen, de Koningstuin en de Koninginnetuin, respectievelijk aan de west- en de oostkant van het paleis.
In de oostvleugel, toegankelijk vanaf het voorplein of de bassecour, is een reeks kabinetten ingericht, waarin de belangrijkste leden van het Huis Oranje-Nassau aan de hand van schilderijen, prenten, penningen, kunstvoorwerpen en documenten historisch worden belicht.
In de westvleugel eveneens vanaf de bassecour te bereiken, is op de eerste verdieping het museum van de Kanselarij der Nederlandse Orden ondergebracht als afdeling van het Rijksmuseum Paleis Het Loo. De begane grond is bestemd voor tijdelijke exposities. In dit gedeelte van het paleis ligt ook het restaurant, met de ingang aan de Koningslaan.
Het stallencomplex bij de Amersfoortseweg, gebouwd in de periode 1906-1910 is in gebruik als museum voor rijtuigen, koetsen en sleden. De verzamelingen zijn opgebouwd uit bruiklenen van HKH Prinses Juliana, de Stichting Historische Verzamelingen van het Huis van Oranje-Nassau, de collectie van de Vereniging Oranje Nassau, bruiklenen van particulieren en rijkscollecties, de schenkingen van de Stichting 't Konings Loo en de aanwinsten van het museum zelf.

Bron: Brochure *'Het Loo'*, uitgave Rijksmuseum Paleis Het Loo te Apeldoorn.

BOEKBESPREKINGEN

The Dutch forts of Sri Lanka, the military monuments of Ceylon, door William A. Nelson. Gebonden, afmeting 18 x 26, 166 blz. Uitgave: Canongate Pulbishing Limited 17 Jeffrey Street, Edinburgh, Scotland, 1984.*)

Toen in ons land in de loop van de Tachtigjarige Oorlog geleidelijk een nationale verdediging tot stand kwam en de strijd vooral na 1588 succesvol verliep, bloeide ook de economie op. Deze opbloei manifesteerde zich het duidelijkst op het gebied van de handel en de scheepvaart. Aanvankelijk richtte men zich voornamelijk op de landen rond de Noordzee, Oostzee en Middellandse Zee, maar in de loop van de negentiger jaren zocht men het verderop in alle windstreken. Zulks in de meest letterlijke zin, in navolging van de Portugezen.
Een poging *'om de Noord'* naar Indië te zeilen mislukte (1596-'97: Heemskerck en Barentsz, Nova Zembla). Een poging om via Zuid-Afrika Indië te bereiken slaagde (1595-'97: De Houtman en Keyzer). De onder auspiciën van een in Amsterdam opgerichte *'Compagnie van Verre'* ondernomen tocht werd spoedig gevolgd door meerdere. Het succes, ook en vooral in zakelijk opzicht, leidde tot de oprichting van *'Compagnieën van Verre'* in andere handelssteden zoals Rotterdam, Middelburg, Veere, Hoorn, Enkhuizen en Delft. Op initiatief van Johan van Oldenbarnevelt verenigden de compagnieën zich in 1602 in de *'Verenigde Oost-Indische Compagnie'* (V.O.C.). Het dagelijks bestuur werd gevormd door de befaamde *'Heeren Zeventien'*. De V.O.C. kreeg het monopolie voor handel en scheepvaart ten oosten van Kaap de Goede Hoop; voorts verwierf zij souvereine rechten zoals: het sluiten van tractaten, het aanstellen van bestuurders en rechters en het onderhouden van een krijgsmacht. In een betrekkelijk gering aantal jaren vestigde de V.O.C. zich in de Indische Archipel, Malakka, India, de Philippijnen, Japan en Ceylon. Het voet aan wal zetten, het opzetten van een nederzetting en het zich daar handhaven moest gebeuren in felle concurrentie en dikwijls harde strijd met Portugezen en Spanjaarden. Geleidelijk werden die vrijwel overal verdreven; op Ceylon - een der meest begeerde gebieden - vergde dat bijna de gehele eerste helft van de zeventiende eeuw. Toen had de V.O.C. de havens en grote delen der kustgebieden vast in handen. In een keten van versterkte handelsnederzettingen (zie afb. 1) wisten de Nederlanders zich tot 1795 te handhaven, ook tegen opkomende Engelse en Franse *'Indische compagnieën'*.
Nelson behandelt in een korte inleiding de V.O.C., haar ontplooiïng in het Verre Oosten en de machtsstrijd: economisch, maritiem en militair. Daarna diepgaand en uitvoerig de verovering der Portugese nederzettingen, de versterking daarvan door de V.O.C. en de stichting en uitbouw van nieuwe steunpunten. De schrijver werkte enkele jaren op Ceylon (thans Sri Lanka), was officier der artillerie gedurende W.O. II en had reeds voordien een grote belangstelling voor kastelen en fortificatiën. Een gelukkige combinatie, zo blijkt uit zijn boek! Zijn studie en ervaring op artilleristisch gebied liggen duidelijk ten grondslag aan zijn heldere uiteenzettingen over de functie der versterkingen in samenhang met de zeevaart en havenfaciliteiten. Dit gevoegd bij zijn grote belangstelling voor de versterkingskunst en de historische geografie leverde een indrukwekkend boek op. Hij behandelt stelselmatig de *'V.O.C.-commandenten'* en de daartoe behorende versterkte nederzettingen; per gebied een kaartje, per fort een tekening, van de nog bestaande objecten veelal ook foto's. Uitstekend sluiten daarop aan de afbeeldingen van de dikwijls fotografisch zuivere schilderijen van de Nederlandse schilder C. Steiger (thans in het Rijksmuseum te Amsterdam). De combinatie van tekeningen en schilderijen (zie b.v. op blz. 32 en 33) levert verrassende beelden op. Datzelfde geldt voor de combinatie met luchtfoto's (zie b.v. op blz. 50 en 52).
De versterkte steden en forten waren doorgaans aangelegd volgens het Oudnederlandse stelsel, veelal op een practische wijze aangepast aan de plaatselijke terreinsituatie en soms aan nieuwe ontwikkelingen in de vestingbouwkunde. Curieus blijkt de wijze, waarop de structuur der verdedigingswerken ook werd aangepast aan de opslag- en de overslagfaciliteiten ten behoeve der te verschepen goederen. Een mooi voorbeeld is het nog bestaande fort in de oude binnenstad van het bestuurs- en handelscentrum Jaffna in Noord-Ceylon (zie afb. 2).

*) Het boek is ook te bestellen bij o.a.: Boekhandel Allert de Lange, Damrak 62, 1012 LM AMSTERDAM (tel.: 020-246744) en Boekhandel A. Houtschild, Papestraat 13, 2513 AV DEN HAAG (tel.: 070-467949).

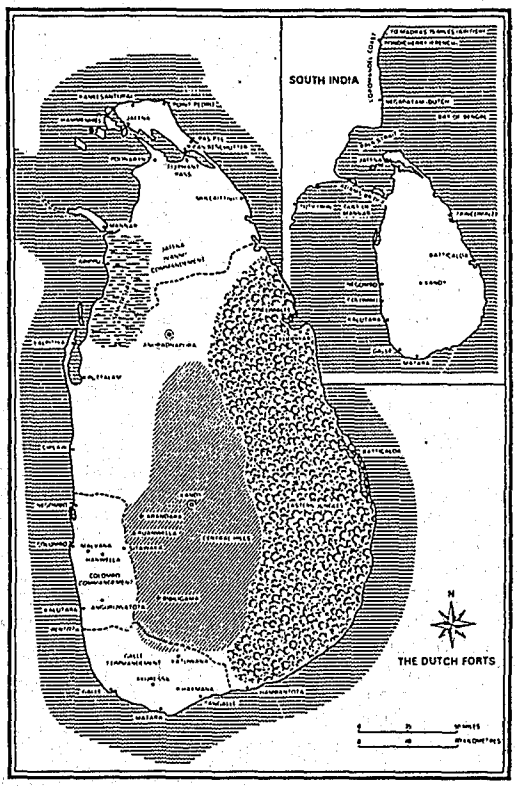

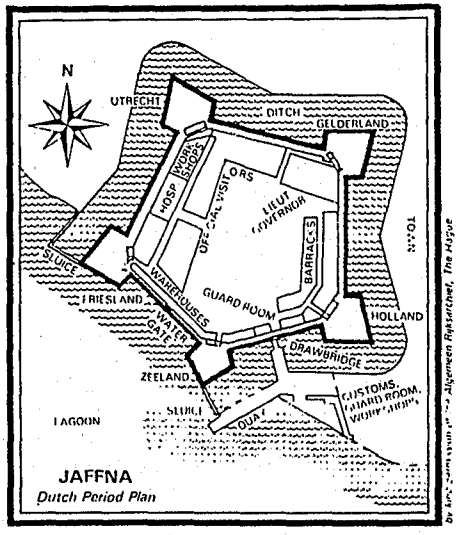

Afbeelding links: Sri Lanka (voorheen Ceylon). Met zwarte stippen zijn de Nederlandse vestingen en forten aangegeven. De steden Kandy en Anuradhapura waren de bestuurscentra der inlandse vorsten ('Map' 1 uit het boek).

Hierboven: De vesting Jaffna in Noord-Sri Lanka in 1693 ('Plan' 18 uit het boek).

Schrijver zegt daarover:

'It was, as a technical fortress, the Netherlanders' ideal. After the siege of 1658 they demolished the damaged and not fully up-to-date square fort of the Portuguese and, in its place, built first the inner pentagon and then, in the following century, the outer circuit. Everything was done to the latest design at each successive stage. Even though in the later part of the 1700s the completion of the outworks was slowed down by stone and lime shortages, the final result was the strongest fortress in the East, the perfect defensive design in the days of powerful and destructive solid shot artillery of limited effective range.'

Ook zijn commentaar op de aanleg van de belangrijkste vestingstad Colombo (thans helaas verdwenen en nog slechts herkenbaar in de structuur van de oude binnenstad, zie blz. 25-26) geeft Nelson uiting aan zijn bewondering voor de Nederlandse ingenieurs:

'The first is to make some general comments on the builders and the place they built. It was conceived and constructed in the years of expansion and consolidation, when the Dutch were the new masters of the Eastern seas and expected tot remain so. So steadily during the years between say 1660 and 1690 they built a town just as they wanted it to be, starting from scratch. The result was exactly right, neither too big nor too small, neat, orderly, pleasant, from the fortification aspect without a weakness of a flaw. The sea, the Lake and the ditch completely surrounded it. All the parts of Dutch Colombo, each so different, hung together as one consistent whole. Devising their ingenuities and their variations, making every detail serve a purpose or perhaps two, the engineers and the architects must have had fun.'

Het boek bevat een lijst van kaarten en tekeningen, een overzicht van bronnen en een uitgebreide index. Voorts een (zeer verhelderende) tekening, waarop de overgebleven objecten op gelijke schaal zijn weergegeven. Het boek paart de kwaliteiten van een atlas of naslagwerk aan een boeiende beschrijving van een belangrijke episode uit onze vaderlandse geschiedenis; een episode, waarin onder - voor ons thans nauwelijks voorstelbare - omstandigheden en met opmerkelijke ondernemingszin indrukwekkende prestaties werden verricht. Nelson besluit met een pleidooi voor het behoud van de nog bewaard gebleven vestingwerken en rondt dat als volgt af:

'It could be that, despite the losses they have suffered, the Dutch Forts in their number and variations in so close a compass are not to be matched elsewhere in the world.'

Op 19 juni 1984 nam Zijne Koninklijke Hoogheid Prins Bernhard der Nederlanden in het Paleis Soestdijk het eerste exemplaar van het boek *'The Dutch forts of Sri Lanka'* in ontvangst van de schrijver W.A. Nelson. Z.K.H. besloot zijn in het boek opgenomen voorwoord met:

'This has made the book a unique historical document, which will be of great interest to many people and with which I warmly congratulate the author.'

Wij hebben daaraan niets toe te voegen.

J. Sneep

'De zwarte herfst', Arnhem 1944, door C.A. Dekkers en L.P.J. Vroemen.

September 1984 was het 40 jaar geleden dat de Slag om Arnhem plaats vond. In die veertig jaar heeft een aanzienlijke stroom publicaties over dit onderwerp zijn weg naar de lezers en lezeressen gevonden. Waarschijnlijk zou alleen al een boekwerk samengesteld kunnen worden van de bibliografie over deze luchtlandingsoperatie. In september 1984 werd aan de lange lijst van publicaties een nieuw boek over Arnhem 1944 toegevoegd. Dit boek is tot stand gekomen door samenwerking tussen de heren C.A. Dekkers en L.P.J. Vroemen (de laatste sinds 1978 lid van onze vereniging).

Dekkers (1920) is een post-actieve journalist van de Alkmaarse Courant en Vroemen (1931), commerciëel medewerker, een geboren en getogen Arnhemmer die als 13-jarige jongen het geweld van de Slag om Arnhem aan de lijve ondervond.

Wanneer een boek door samenwerking tussen twee personen tot stand komt vraag je je altijd af wie wat deed? Welnu: de heer Vroemen verzamelde 40 jaar lang in interviews en correspondentie de belevenissen van meer dan 100 ooggetuigen van de strijd: Arnhemse burgers, Engelse para's en hun Duitse tegenhangers. De heer Dekkers maakte er een boek van dat als ondertitel kreeg: *'de worsteling van mensen in oorlogstijd'*. En dat is het dan ook geworden. Niet in de eerste plaats een verslag van het militair-operationeel optreden, doch een authentiek relaas van ooggetuigen over het lijden en strijden van de burgerbevolking. Velen van hen ondergingen de strijd zeker niet passief doch gaven actief steun aan de Britse para's. Natuurlijk loopt de militaire operatie als een rode draad door het boek en komen ook de militairen aan het woord, hoofdpunt blijft echter hoe de burgerbevolking dit alles ervaarde vanaf de belevenissen van een chauffeur van de ambulance-colonne van het St. Elisabeth Gasthuis tot het dieptepunt: de zinloze executie op 3 november 1944 van twee Arnhemse jongens op de Golflinks.

Zo is dit boek, waarbij de schrijvers van geen enkel bestaand werk zijn uitgegaan, een opmerkelijk boek geworden. Het is samengesteld uit vijf delen die elk in een groot aantal korte verhalen een kaleidoscopisch beeld van de situatie schetsen. Het eerste boek over de komst van de para's; het tweede boek over het St. Elisabeth Gasthuis, een eiland in de strijd; het derde boek over geslaagde ontsnappingen der Britse para's en hun zwerftochten over de Veluwe; het vierde boek over hen die niet ontsnapten en tussen vriend en vijand verbleven; het vijfde boek over de executie op de Golflinks. Tussen deze verhalen zijn korte stukjes met belevenissen van de Arnhemse burgers en Engelse militairen opgenomen, momentopnamen die de sfeer bepalen en m.i. mede de charme van het boek uitmaken.

Als het U vergaat als mij rust U niet alvorens U het boek tot de laatste regel achterelkaar hebt uitgelezen.

'De zwarte herfst' heeft 304 bladzijden, een formaat van 24 x 16 cm en een harde geplastificeerde omslag. Het bevat 107 met zorg gekozen foto's die nimmer eerder werden afgebeeld, alsmede een alfabetisch register van de persoonsnamen die in het boek voorkomen.

Uitgave: De Gooise Uitgeverij te Weesp (ISBN 90 269 4569 8), de prijs bedraagt *f* 34,90.

B.C. Cats

Bronbeek, een levend verleden.

Dit charmante boekwerk is begin december 1984 verschenen bij de uitgeverij T. Wever te Franeker. De schrijver is Willem Drossaard, pseudoniem voor drs. W. Drechsel, die vaker publiceerde. De uitgave kwam tot stand onder auspiciën van de Stichting *'Vrienden van Bronbeek'* en is mogelijk gemaakt door het Prins Bernhard Fonds. Een belangwekkend boek dat uitgegeven is op een belangrijk moment, namelijk in een periode waar in het begint te spannen of het aloude Koninklijk Tehuis voor Oud-Militairen *'Bronbeek'* zal blijven bestaan. Het voortbestaan van Bronbeek, dat is hetgeen waarvoor genoemde stichting ijvert. Verder is de

stichting bezig plannen te ontwerpen en fondsen te werven om aanvullende bestemmingen aan het landgoed te geven, die er toe kunnen leiden de nu bestaande financiële lasten aanzienlijk te beperken; uiteraard moet Bronbeek meer tot een ieder spreken; kortom, er zijn plannen genoeg. In dit gehele kader past ook de uitgave van boeken over Bronbeek.
Wij weten het toch wel? Bronbeek is een schepping en een schenking van Koning Willem III, die zijn eigendom, Bronbeek, in 1859 aan de Staat schonk onder de voorwaarde dat er een tehuis zou worden gevestigd voor militairen die door de dienst invalide waren geworden en niet meer in eigen onderhoud konden voorzien. Het waren militairen van de Koloniale Landmacht; in feite kwam het er op neer, dat daar de naar Europa teruggekeerde invalide militairen beneden de officiersrang van het Oost-Indische Leger, (later K.N.I.L.) onder zekere voorwaarden konden wonen en werden verzorgd tot hun laatste levensdagen. Een invalidenhuis zoals dat reeds eerder in grote buitenlandse legers bestond, onder meer in de tijd van Lodewijk XIV in Parijs: 1670 l'Hôtel des Invalides. Later konden er ook oud-marinemannen terecht en na 1970 eveneens de in de termen vallende militairen van de K.L. en K.Lu. Het doel van deze uitgave op zich zelf is al zeer sympathiek, want elke Nederlander met enig gevoel voor fatsoen en traditie zal het er mee eens zijn, dat Bronbeek moet blijven. Dat fraaie landgoed aan de Velperweg te Arnhem dat zo duidelijk het gezicht van de Gelderse hoofdstad bepaalt. Want wat zit er geen geschiedenis in Bronbeek; beter gezegd: Bronbeek IS geschiedenis en zoiets kan niet plotseling weg zijn; het zou een bar stukje cultuur-vernietiging zijn. Maar als je zoiets wilt laten voortleven dan moeten er veel mensen Bronbeek gaan waarderen. En je waardeert pas iets als je weet wat er mee aan de hand is... en was. Er was dus een boekje nodig dat het midden moest houden tussen moderne voorlichting aan de ene kant en waardering van een verleden aan de andere kant. En niet alleen dat midden houden, maar ook de tijd van nu en die periode van toen naar elkaar buigen. Welnu, met deze constructie is Willem Drossaard wonderwel geslaagd en dit komt tot uiting in de derde titel van het verrassende werkje: *'een wandeling door de geschiedenis; een kennismaking met het museum en zijn bewoners.'* Met het boek in de hand als gids, loopt U de brede oprijlaan in: Bronbeek is bijna steeds open: dagelijks van 9 tot 17 uur. Immers, de oud-militairen WONEN er, het is hun TEHUIS en nog wel KONINKLIJK. Hebt U in ons land ooit wel een tehuis gezien, dat een museum is? Of een museum, dat tevens tehuis is? En tevens is het voor een ieder nog eens een hele brok traditie en bijna vergeten krijgsgeschiedenis van het KNIL. De achtergronden van alles wat in het museum te zien is, worden op heldere wijze belicht, geen snorkende verhalen van bloed en heldenmoed, zeker niet. Behoorlijke waardering voor de tegenstanders van destijds, zonder tekort te doen aan de goede wil en de kwaliteiten van de *'soldaat van toen'*, van zijn aanvoerders: de ruige sergeant, de kiene luitenant en de grote bevelhebbers, die alles overzien.
Zo loopt U door Bronbeek heen met al zijn verzamelingen, cultureel en militair; met grote aandacht voor de inwoners uit heel de Indische Archipel, de krijgslieden van de tegenpartij, de burgerij en hun bestuurders en vorsten. Vele afbeeldingen, waarvan tientallen in kleur, tonen U zeer veel uit de Gordel van Smaragd in de 19e en 20e eeuw met betrekking tot het oude KNIL. Maar ook - en dat maakt Drossaards boekje zo ontzettend aantrekkelijk - U maakt op uitgebreide schaal kennis met het HEDEN van Bronbeek. De mensen die er nu wonen en beelden van vandaag. U praat gewoon met de mensen die er wonen en hoort het *'waarom'* uit hun eigen mond. Rechtstreeks, zoals het de krijgsman betaamt. Waarom zij op Bronbeek willen wonen en waarom zij op hun oude dag niet weg-gereguleerd willen worden door efficiency-experts, die op de computer hebben berekend, dat Bronbeek de Staat centjes kost.
En als U dan aan het eind van Uw wandeling komt, dan bent U het eens met het streven van de Stichting die dit werkje het licht liet zien, want dan bent U een medestander geworden en U geeft het boekje ook ten geschenke aan Uw vrienden en kennissen. Dan weten dié het ook. En... het kost zo weinig. Ik dacht nog geen *f* 19,-. Men kan het ook rechtstreeks bij Wever BV bestellen zonder postzegel op Uw briefkaart: Antwoordnummer 5, 8800 VB Franeker. Want Bronbeek moet blijven. Bronbeek, een levend verleden, Willem Drossaard, illustraties zwartwit en kleur, gebonden, ISBN 90 6135 376 9, 134 pagina's.

C.A. Heshusius

Was het jarenlang hopeloos gesteld in Nederland voor wat betreft de uitgave van publicaties over het onderwerp *'Ridderorden en onderscheidingen'*, dan lijkt hieraan nu wel definitief een einde gekomen. Na het succes van het internationaal zo geprezen standaardwerk *'Orders and decorations of the Netherlands'*, geschreven en uitgegeven door drie leden van onze vereniging, is het zeer verheugend zelfs twee nieuwe uitgaven te mogen vermelden. Een boekbespre-

king, waarin we beide uitgaven van harte mogen aanbevelen, is dan ook een plezierige bezigheid.

The Royal Commemorative and Inauguration Medals of the Netherlands 1898-1980, door Per Thornit, een uitgave van Ordenshistorisk Selskab - Copenhagen ter gelegenheid van het staatsbezoek van H.M. Koningin Beatrix aan Denemarken in een beperkte oplage van 200 stuks. 1984. ISBN 87 88513 01 7, gebonden, blauwe linnen omslag, 62 pagina's, formaat 170 x 246 mm. Prijs dkr. 100,-. In Nederland verkrijgbaar bij o.a. A.G. van der Dussen b.v., Hondstraat 5, 6211 HW Maastricht, tel. (043) 15119, *f* 36,-, inclusief verzendkosten.
Per Thornit, een autoriteit op dit gebied en internationaal bekend door diverse publicaties, zag ondanks zijn drukke werkzaamheden toch weer kans een belangrijke bijdrage te leveren voor ons interesse gebied. Na zijn prachtige uitgave *'The Royal Commemorative and Coronation Medals of Scandinavia 1892-1982'* een welhaast zusteruitgave over de Nederlandse Koninklijke Herinnerings- en Inhuldigingsmedailles.
Mocht de indruk bestaan dat dit onderwerp eerder voldoende werd uitgediept, dan is het toch bijzonder prijzenswaardig dat deze Deense auteur erin geslaagd is om tot nu toe onbekende gegevens boven water te brengen. Gegevens, verstrekt door het Koninklijk Huisarchief over uitgegeven aantallen, gewichten, gegevens over ontwerpers, makers en muntmeestertekens, aan alles is gedacht. Het in voortreffelijk Engels geschreven boek telt 16 zwartwit illustraties en een kleuren pagina waarop alle linten zijn afgebeeld. De foto's van de diverse Inhuldigingen en Huwelijksfeestelijkheden ondersteunen de makkelijk leesbare tekst, verwerkt in een aantrekkelijke layout. Het is dan ook moeilijk kritische kanttekeningen te plaatsen, al zal wellicht het ontbreken van opdruk op de omslag door sommigen in hun boekenkast als hinderlijk worden ervaren. Doch dat doet nauwelijks af aan ons advies om deze uitgave van de pas benoemde privé-secretaris van H.M. de Koningin van Denemarken zo spoedig mogelijk te bestellen, voordat deze beperkte oplage is uitverkocht. Het is verheugend te mogen vermelden, dat deze uitgave wederom is mogelijk gemaakt door financiële steun uit het Nederlandse bedrijfsleven. ERU Kaasfabriek B.V. Woerden, we zijn U zeer dankbaar.

Onderscheidingen, samengesteld in commissie, waarin Mr. C.H. Evers, Chr.J. Geitenbeek, E. Holtrust, A. Kuiper, A.A. baron MacKayen, F.J.H.Th. Smits. Uitgegeven door Special Interest Publicaties B.V. Bussum. Oplage 10000. ISBN 90 70987 02 3. Prijs *f* 17,50. Verkrijgbaar bij J.M.J. van Wielik B.V., Noordeinde 9, 2514 GA Den Haag, tel.: (070) 462196 en 467138. Verzendkosten extra *f* 4,25.
Mr. C.H. Evers en genoemde heren specialisten op het gebied van militaire onderscheidingen hebben ons verrast met een prachtig boek met 112 pagina's, waarvan vier in kleur, paperback met een prachtige omslag van kunstdrukpapier, waarop het vergrote lint van de Militaire Willemsorde geen twijfel laat over de inhoud van dit boek, nog geaccentueerd door de levensgrote ster van het Grootkruis van deze legendarische orde. Het formaat 148 x 210 mm doet even denken aan een herdruk van het boekje van C. Baron van Heerdt uit 1965, doch dat blijkt achteraf een vergissing. De samenstellers noemen de opzet van hun boek *'een beknopte praktische handleiding omtrent de hedendaagse Nederlandse decoraties te zijn.'* Naar onze stellige overtuiging zijn ze ruimschoots in deze opzet geslaagd. De consequenties van *'beknopt'* en *'hedendaags'* zijn door de samenstellers zelf duidelijk geschetst, zodat men ook niet moet zoeken naar historische aspecten. Zonder overdrijving mag worden gesteld, dat dit boek een meesterlijk geïllustreerd naslagwerkje is dat iedere militair in zijn boekenkast behoort te hebben. Internationaal zal het beslist een gewild object zijn door de viertalige tekst t.w. Nederlands, Engels, Frans en Duits, al zullen de buitenlandse geïnteresseerden het weglaten van Nederlandse onderscheidingen, die louter aan buitenlanders worden toegekend, betreuren.
Persoonlijk wordt mijn hart gestolen door de prachtige batonlijsten in kleur, van een kwaliteit 'alsof je ze zo kan pakken'. Hierna volgen 50 pagina's met modeldecoraties. Een zwartwit foto op ware grootte, een beknopte beschrijving van de toekenningscriteria, de vermelding van de voorkomende klassen, materiaal, waarna de tekst in de drie moderne talen. Aanvullend is duidelijk weergegeven onderwerpen als De Graden der Nederlandse Ridderorden, Het Dragen van Onderscheidingen, Modeldecoraties, Klein-modeldecoraties, Batons, Knoopsgatversierselen, Buitenlandse Onderscheidingen. De lezer wordt dan nog verguld met prachtige foto's van de Nederlandse Grootkruizen, Commandeurkruizen, Ridderkruizen, een groep van vier militair opgemaakte modeldecoraties, een draaggesp van zeven miniatuurdecoraties, gespen,

batons, strikjes voor in het knoopsgat en last but not least de Ridderlijke Orden en de door Z.K.H. Prins Bernhard ingestelde Orde van de Gouden Ark en de Zilveren Anjer.
Mocht men denken dat de bestaande literatuur in het recente verleden alles reeds heeft geleverd, dan mag ik er graag op wijzen dat we diverse illustraties voor het eerst zagen, b.v. pag. 71, 74 en 78 en de reeds eerder bewonderde batonlijst. Al met al een prachtig boek, dat volgens ons aan de door de samenstellers gestelde opzet volledig voldoet. Een tien met een griffel en een aansporing voor iedereen om dit prachtige boek tegen de zo aantrekkelijk lage prijs zo spoedig mogelijk aan te schaffen is dan een logische consequentie. Wie dit boekje bekritiseert, doet de samenstellers onrecht of heeft hun goed omschreven opzet niet begrepen. Al met al een aanwinst voor onze boekenkast.

Henny Meijer

Verlopend Getij. De Nederlandse Republiek en de Engelse Burgeroorlog 1640-1646, door Dr. S. Groenveld. Uitgegeven door De Bataafsche Leeuw, Dieren.

Dr. Groenveld heeft onder bovengenoemde titel een boek geschreven waaraan lezers met belangstelling voor de vaderlandse en algemene geschiedenis, maar ook historici van professie - als ik het eens oneerbiedig mag zeggen - een behoorlijke kluif hebben.
Het boeiende in deze grote opgezette uitgave, rijk geïllustreerd, is, dat in genoemde periode (1640-1646) de oorlog tussen de Republiek der Verenigde Nederlanden en Spanje (Tachtigjarige Oorlog) aan het verlopen was. Bijna onmerkbaar schuift zich langzaam maar zeker een nieuwe oorlog in, namelijk tussen de Republiek en Engeland. Vier jaar na de vrede van Munster, 1648, breekt de Eerste Engelse oorlog uit, gevolgd door een Tweede en een Derde met het Britse Rijk. In dit boek gaat het om een periode in de jaren veertig der zeventiende eeuw, wat eraan vooraf gaat en ook wat volgt. In Engeland regeert koning Karel I uit het Huis Stuart, een Schotse dynastie. Zijn persoon en wijze van regeren en het Parlement hebben enige burgeroorlogen teweeg gebracht, waardoor de vorst op het schavot zijn leven moest eindigen. Voor ik meer op de inhoud van dit belangrijke boek inga, geef ik een beknopt overzicht. Ook de Inleiding is belangrijk. Het boek telt acht hoofdstukken, compact geschreven, d.w.z. betrouwbaar, met een historisch geweten, gestaafd door een keur van bronnen. Elk hoofdstuk heeft zijn eigen vermelding van bronnen, na elk hoofdstuk volgt een overzichtelijk geheel als *'Conclusie'* aangeduid. Op bladzijde221 volgt de *'Slotbeschouwing'*.
De historische gebeurtenissen van de jaren veertig in de zeventiende eeuw, in deze studie opgebouwd uit verleden en gericht naar de toekomst, vloeien als *'Verlopend Getij'*, dat zich stort in de oorlog met Engeland. Ik vraag mij wel eens af - Dr. Groenveld geeft daar geen aanleiding toe - als stadhouder Willem II gehuwd met Maria Stuart een lang bewind beschoren was, hoe zou dan de verhouding van de Nederlanden met Engeland zijn geweest. Het was de stadhouder Frederik Hendrik zijn politiek jegens Engeland, dat zijn zoon Willem, toen bijna zestien jaar, zou huwen met Henriëtte Maria Stuart, docher van koning Karel I. De Nederlanden begonnen zich een macht te voelen, politiek, economisch, internationaal. Een samenbundeling van krachten wat Engeland op de duur niet kon verdragen. In ontwikkeling en emancipatie lagen de oorlogen besloten. Naar achtergronden van de Eerste en ook de latere oorlogen met Engeland zijn al heel wat onderzoeken gedaan. Dr. Groenveld spreekt van Complexen en Oorzaken. Hij noemt twee Complexen: verzameling van economische factoren en combinatie van politieke, juridische en dynastieke aspecten. De factor macht speelde daarbij een grote rol, denk maar aan de Acte van Navigatie (1651). Officiëel eerst in 1849 (met de ontwikkeling van de vrijhandel) opgeheven. Voorts het saluut met de vlag door een Nederlands oorlogsschip het eerst aan een Engelsman getoond. Dit alles moest oorlog worden, hoe erg ook.
Dr. Groenveld beroept zich voor wat betreft Complexen op mannen als Elias, Charles Wilson, Johnson e.a. Bij de vele studies die door Dr. Groenveld worden bekeken en verwerkt, mis ik de Engelse zeehistoricus professor Boxer. Niet dat deze geleerde in zijn werken andere oorzaken naar voren brengt, die geleid hebben tot de Engelse oorlogen (vooral politieke en economische invloeden waren van betekenis). Meermalen toont dr. Boxer zich geïnteresseerd in de Nederlandse maritieme geschiedenis van die tijd.
De Nederlandse historicus die met name door Dr. Groenveld principiëel wordt bestreden, is professor Geyl. Niet minder dan zestien uitgegeven studies van Geyl worden nader bekeken. Met het zesde hoofdstuk van *'Verlopend Getij'* wordt de maritieme kant naar voren gebracht. Ik noem enkele hoofdstukken: Engeland en de Nederlandse vlootblokkade van Vlaanderen, 1640-1646, Op de linkerbladzijde prijkt een afbeelding van het oorlogsfregat *'Aemelia'*,

vlaggeschip van Maarten Harpertszoon Tromp, aan boord van welk schip Tromp de slag bij Duins won. De *'Aemelia'* stond model voor wat toen in de scheepsbouw werd genoemd *'de fregattering van de vloot'*. Een ander hoofdstuk, dat ik noem is *'De Republiek en de maritieme activiteiten van het Parlement 1642-1646'*. Ik zou zeggen, waagt U zich eens aan dit boek. Tekst en verwijzingen naar bronnen geven een schat voor meer onderzoek.
Er leeft een groot stuk sociale ontwikkeling, zowel in de Nederlanden van die tijd als in de Britse samenleving. Er komt bewustwording van nationaal gevoel, ontwaking bij volk en overheid tot eenheid van politiek, zij het door revoluties. Oorlogen tussen steden en tussen gewesten zijn aan het voorbijgaan. Weliswaar - en dat leeft heel sterk in Engeland - zou de wereld te klein zijn om de rijkdommen der aarde samen te delen. Door de studie van Dr. Groenveld staan we midden in een tijdperk, worden we ervan overtuigd, dat de geschiedenis voortgaat. Een tweede boek van de schrijver, als vervolg, staat op stapel.

W.E. van Popta

BESTUURSMEDEDELINGEN

Programma excursie naar Paleis Het Loo te Apeldoorn op zaterdag 18 mei 1985

Op zaterdag 18 mei a.s. zal de voorjaarsexcursie worden georganiseerd naar het op 20 juni 1984 opengestelde Rijksmuseum Het Loo, alwaar behalve het paleis met middenhuis en westvleugel te bezichtigen is het museum van de Kanselarij der Nederlandse Orden in de oostvleugel, het stallencomplex met rijtuigen, koetsen en sleden alsmede de paleistuinen (zie artikel *'Rijksmuseum Paleis Het Loo, elders in dit nummer).*

Het programma voor deze excursiedag luidt als volgt:
10.00 uur verzamelen in hotel-restaurant Suise, Stationsplein te Apeldoorn tegenover het station NS; aldaar gelegenheid tot het nuttigen van een kopje koffie.
10.30 uur verplaatsen naar het paleis Het Loo; zij die met openbaar vervoer reizen zullen worden verdeeld over de automobilisten die bereid zijn anderen te laten meerijden; na aankomst in het paleis wordt in de voormiddag het stallencomplex bezocht.
12.00 uur einde bezoek stallencomplex en verplaatsing naar het PMT, Frankenlaan 38 te Apeldoorn.
12.15-13.15 uur aperitief en lunch in het PMT.
13.30 uur aanvang rondgang paleis en museum van de Kanselarij der Nederlandse Orden; het einde van deze rondgang kunnen de deelnemers zelf bepalen, het paleis en het aldaar aanwezige restaurant worden om 17.00 uur gesloten.

Deelnemers die moeilijk ter been zijn, worden er op gewezen, dat vanaf de parkeerplaats ca. 500 meter via de oprijlaan naar het paleis moet worden gelopen terwijl in het paleis en de tuinen vanwege de vele trappen het gebruik van een rolstoel vrijwel onmogelijk is.
De kosten voor de excursie, d.w.z. kopje koffie in Suise, toegang tot het paleis en het museum alsmede de kosten voor de lunch inclusief koffie in het PMT bedragen *f* 20,- per persoon, waarbij de kosten van het aperitief niet zijn inbegrepen.

Deelnemers aan deze excursie worden verzocht zich zo spoedig mogelijk, doch uiterlijk 10 mei 1985 op te geven bij de penningmeester de heer J.A. Bom te Wassenaar door overmaking van *f* 20,- per deelnemer op postgiro 29.40.790 van de Nederlandse Vereniging ter Beoefening van de Militaire Historie, onder vermelding: *Deelname excursie Het Loo, . . . personen.*

WATERLOO 1815-1985

Expositie tijdens de aanstaande ledenvergadering

In verband met het feit dat het dit jaar 170 jaar geleden is, dat de slag bij Waterloo plaats vond, is besloten het thema voor de jaarlijkse ledenvergadering op 20 oktober a.s. te Soesterberg te wijden aan dit historisch gebeuren.
De leden, met name van de studie-afdeling NAPOLEONTICA doch ook alle andere leden, die genegen zijn op die dag materiaal uit hun bezit over dit onderwerp (prenten, schilderijen, documenten, decoraties en overige militaria) te exposeren, worden verzocht contact op te nemen met de heer Schaede, die de algehele coördinatie en expositie zal verzorgen.
De goederen kunnen op de dag van de vergadering worden ingebracht en na afloop wederom worden meegenomen.
Om te voorkomen, dat er zaken dubbel aangeboden worden is het wellicht zaak schriftelijk opgave te doen van de in te brengen stukken. De opgaven worden gaarne zo spoedig mogelijk ingewacht bij
Joh. Schaede, Wouwermanstraat 31''', 1071 LW AMSTERDAM, tel.: 020-624311.

Viering van het 4e lustrum van de vereniging in 1986

Tweede oproep

Op mijn in het vorige nummer van *'Mars et Historia'* gedane oproep om te weten wie van onze leden in het bezit is van werk van de schilder J. Hoynck van Papendrecht heb ik nu al zo veel reacties ontvangen, dat het er op gaat lijken, dat het plan in het najaar van 1986 een 6-weekse tentoonstelling van zijn werk te houden in het Museum Flehite te Amersfoort doorgang zal kunnen vinden.
Ik hoop dus op nog meer reacties aan mijn adres, die vanzelfsprekend strikt vertrouwelijk zullen worden behandeld.
Het Museum Flehite zal zorgen voor verzekering en deskundig vervoer. Bij Uw opgave gaarne vermelden de voorstelling en de afmetingen, alsmede of het een olieverfschilderij, een aquarel, crayon of schets betreft.

H. Muller, Willem III laan 14, 4835 LB Breda, telefoon: 076-653239.

14e Opgave van wijzigingen op de ledenlijst van 1981

Nieuwe leden:
Dalm, P.C., L. Raemaekersstraat 81, 3119 NR Schiedam Alg-15-19
Senden, J.C. van, Van Deldensweg 12, 8051 AP Hattem 11 (Verzet, inl. org., brandweer)

Opgezegd:
Treu, H.A., Postbus 110, 5060 AC Oisterwijk

Adreswijziging:
Janssens, L.M.H., Dr. Gommersstraat 25, 2328 Meerle, België
Polderman, A.D., Johannes Poststraat 145, 3333 BJ Zwijndrecht

Correctie:
Boeren, J.A., Baarsveen 116, 3205 BL Spijkenisse werd in de 11e opgave van wijzigingen abusievelijk als opgezegd vermeld.

Gelegenheidsenveloppe 40 jaar bevrijding

Op 5 mei a.s. zal de Stichting Vrienden van het Militaire Luchtvaart Museum in samenwerking met de Traditiekamer Marineluchtvaartdienst een gelegenheidsenveloppe uitgeven in het kader van de bevrijding in 1945 en de herdenking van de meidagen 1940.
De enveloppe is gewijd aan de fameuze Fokker G-I Jachtkruiser en zal de eerste zijn in een serie enveloppen die betrekking hebben op de Nederlandse militaire vliegtuigen van vóór 1940.
De uitvoering is in meerkleurendruk, frankering, bevrijdingszegel 1985. Stempeling, P.T.T.-stempel van Soesterberg en van het Militaire Luchtvaart Museum te Soesterberg. Bestellingen, storting van *f* 5,- op giro 78599 of bankrekening 50.55.10.081 t.n.v. H.J. de Jong te Spijkenisse. Bestellingen moeten uiterlijk 1 mei binnen zijn.

De eerstkomende tentoonstelling tevens ruilbeurs voor militariaverzamelaars wordt gehouden op **19 mei a.s.** in de Raadhuiskelder te Bussum, Brinklaan 35. De zaal gaat open voor bezoekers om 11.30 uur, toegang *f* 2,50 per persoon. Enige vrije uitstalruimte is mogelijk. Plaats voor het parkeren van voertuigen in voldoende mate aanwezig. Voor hapjes en drankjes is de bar de gehele dag geopend. Alle leden van *'Mars et Historia'* en hun introducees zijn van harte welkom.

DE DONDERBUS

Inkoop Verkoop Ruil

Antieke wapens, Orden, Militaria, Uniformen, Uitrustingsstukken, Documentatie Eerste en Tweede Wereldoorlog. Aankopen van gehele verzamelingen.

Adres: Oostzeedijk beneden 231 A
3061 VW Rotterdam.
Geopend vrijdag 19-21 uur,
zaterdag 10-18 uur.
Telefoon: 010-140267
01862-2338
3274 ZJ Blaaksedijk - NL

BOUTIQUE DE LA GRANDE ARMÉE

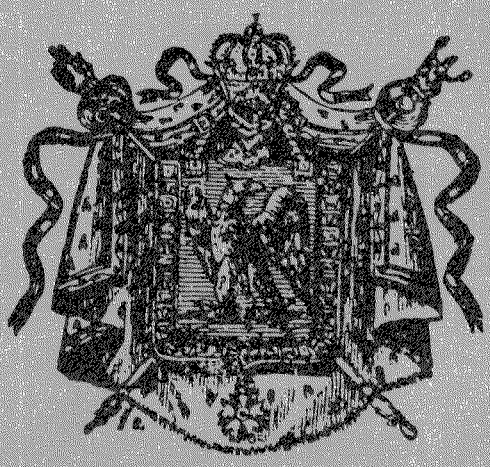

Het adres voor Historische Militaire en Civiele figuren, boeken, prenten, tijdschriften, wargame en alle verdere informatie op dit gebied.

geopend
Woensdag t/m Zaterdag
10.00 - 18.00 uur

W. C. J. EN I. S. SCHOPPEN
Willem de Zwijgerlaan 120
2582 EV Den Haag
Holland
Tel 070-541039